

Meervoudige natuurwensen

Evaluatie van het thema mensenwensen in Natuur Bos en Landschap voor de 21e eeuw en Operatie Boomhut

M.H. Jacobs

Alterra-rapport 345

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2001

REFERAAT

Jacobs, M.H., 2001. *Meervoudige natuurwensen Evaluatie van het thema mensenwensen in Natuur Bos en Landschap voor de 21e eeuw en Operatie Boomhut*. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 345. 54 blz.; 3 tab.; 41 ref.

In de recent uitgebrachte nota voor natuurbeleid wordt gemeld dat de natuurwensen van Nederlanders door het kabinet van belang worden geacht voor het beleid. Kennis over deze natuurwensen wordt binnen meerdere disciplines opgedaan, elk met eigen karakteristieken: de omgevingspsychologie, de filosofie en de fenomenologie. Deze disciplines komen terug in studies die binnen Operatie Boomhut zijn verricht. De nota, de verschillende disciplines en de resultaten van Operatie Boomhut staan in deze studie centraal.

Trefwoorden: natuurbeleving, landschapsbeleving, Operatie Boomhut, natuurbeleid, omgevingspsychologie, natuurethiek

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door NLG 30,00 (€ 14) over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 345. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2001 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra is de fusie tussen het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN) en het Staring Centrum, Instituut voor Onderzoek van het Landelijk Gebied (SC). De fusie is ingegaan op 1 januari 2000.

Inhoud

Samenvatting	7
1 Inleiding	9
1.1 Doelstelling	9
1.2 Probleemverkenning	9
1.3 Onderzoeksvragen	10
1.4 Relevantie	11
2 Natuur voor mensen, mensen voor natuur	13
2.1 Samenvatting van de nota	13
2.2 Mededelingen over de relatie tussen mens en natuur	15
2.3 Visie op en doelen voor mens – natuur	17
2.4 Denkkaders achter NBL21	18
2.5 Conclusies: probleemperceptie en kennisvragen mens – natuur	19
3 De operatie boomhut in breder verband van disciplines	21
3.1 Operatie Boomhut: enkele kenmerken	21
3.2 Mensenwensen in de (omgevings)psychologie	23
3.3 Mensenwensen in de filosofie	25
3.4 Mensenwensen in de fenomenologie, sociologie en geografie	26
3.5 Meervoudige mensenwensen	27
3.6 Vergelijking tussen drie mensenwensen-invalshoeken	28
3.7 Mensenwensen: een meerdimensionele opgave	29
3.8 Conclusies	30
4 Bevindingen uit operatie boomhut	31
4.1 Mensenwensen	31
4.2 Wandelen in natuur en landschap van de 21e eeuw	34
4.3 Natuur, recreatie en gezondheid	37
4.4 Conclusies	38
5 Conclusies	41
Literatuur	45

Bijlage

1 Samenvatting van het rapport "Wandelen in natuur en landschap van de 21ste eeuw. Natuur en natuurbeleid filosofisch bekeken."	49
---	----

Samenvatting

Het doel van deze studie was de kennis die binnen de zogeheten Operatie Boomhut, een initiatief van het ministerie van LNV, is opgedaan over mensenwensen met betrekking tot natuur en landschap te evalueren. Dit met het oog op het onderzoeksprogramma "Mens en economie in de groene ruimte", waarin onderzoek naar mensenwensen een van de thema's is. Voorafgaand aan de evaluatie is het beleidsplan "Natuur voor mensen, mensen voor natuur" geanalyseerd op de beleidsthema's die te maken hebben met mensenwensen. Bij mensenwensen gaat het om hoe de burger het liefste de natuur ziet.

In de Nota "Natuur voor mensen, mensen voor natuur" komen termen als wensen, beleving en perceptie in ruime mate voor. In de eerste hoofdstukken van de nota wordt duidelijk aangegeven dat het kabinet wil dat natuur en landschap beter aansluiten bij de wensen van de bevolking. Als in latere hoofdstukken de concretere uitwerking van het natuur- en landschapsbeleid uit de doeken wordt gedaan, dan blijkt van deze suggestie nauwelijks iets terug te vinden. De plannen zijn vooral gestoeld op ecologische motieven.

Het feit dat de wensen van mensen in een dergelijk plan worden genoemd is desondanks een vernieuwing te noemen. Het plan kan als legitimatie worden gezien om mensenwensenonderzoek te doen: de wil is uitgesproken, misschien spelen de mensenwensen in de toekomst een rol als onderzoekers beleidsrelevante kennis en concepten ontwikkelen. Scherpe onderzoeksvragen zijn uit de nota niet af te leiden (zie verder hoofdstuk 2).

Omdat in de Operatie Boomhut vanuit meerdere disciplines het thema mensenwensen aan onderzoek is onderworpen, is in deze studie een verkenning van enkele disciplines opgenomen.

De omgevingspsychologie doet onderzoek naar landschapsvoorkeuren en de oorzaken van deze voorkeuren. Ondanks de enigszins achtergebleven theorievorming in deze discipline zijn voor enkele verbanden tussen landschapskenmerken en waarderingen door mensen sterke empirische aanwijzingen gevonden: onder andere de hoge waardering van groen, het belang van een bepaalde mate aan complexiteit van het landschapsbeeld voor de waardering en de algemene voorkeur voor water.

Vanuit de filosofie, en in mindere mate ook vanuit de sociologie, wordt onderzoek gedaan naar natuurbeelden. Natuur als begrip is een sociale constructie en kan als zodanig in verschillende maatschappelijke netwerken naast elkaar bestaande inhouden en betekenissen krijgen. Met verschillende natuurbeelden hangen verschillende normen voor de omgang met natuur en verschillende voorkeuren samen.

Een fenomenologische benadering van mensenwensen soms te vinden in de sociologie en de geografie. Uitgangpunt van deze benadering is de ervaringswereld zoals die zich voordoet in de mensen zelf, en de rol die natuur en landschap daarin spelen.

De onderzoekslijnen zijn te beschouwen als complementair: ze behandelen verschillende aspecten van het thema mensenwensen (zie verder hoofdstuk 3).

In de Operatie Boomhut komen de drie benaderingen van het thema mensenwensen terug. In het rapport 'Mensenwensen; de wensen van Nederlanders ten aanzien van natuur en groen in de leefomgeving' wordt beschreven welke natuurvormen de grootste voorkeuren genieten. In het rapport 'Wandelen in natuur en landschap van de 21e eeuw' spreken filosofen zich uit over de wijze waarop natuurbeleid gestalte zou moeten krijgen. In 'Natuur, recreatie en gezondheid' beschrijven Nederlanders de natuur vanuit hun eigen ervaringswereld.

Binnen Operatie Boomhut is geen aandacht besteed aan een systematische analyse van de beschrijvingen die Nederlanders van de natuur hebben gegeven. Daarnaast zijn de wetmatigheden achter de natuurwensen niet onderzocht, waardoor het meeste onderzoek het karakter houdt van een inventarisatie. Om ook voor toekomstige situaties iets te kunnen zeggen over de voorkeuren van mensen is een inventarisatie niet genoeg (zie verder hoofdstuk 4).

Voor het onderzoeksprogramma 'Mens en economie in de groene ruimte' is de Operatie Boomhut, meer dan een robuuste kennisbron, te zien als een leerervaring. Met name het ontbreken van een integratiekader dat studies onderling afstemt maakt het moeilijk om na de Operatie Boomhut duidelijk te kunnen aangegeven wat nu geleerd is over de wensen ten opzichte van natuur en landschap en hoe beleidsinstanties daar iets mee kunnen.

1 Inleiding

In januari 2000 is het onderzoeksprogramma "Mens en economie in de Groene Ruimte" van start gegaan. Een aandachtspunt binnen dit programma is het spectrum aan wensen dat onder de bevolking leeft met betrekking tot diverse aspecten van de groene ruimte, kortweg mensenwensen genoemd. De eerste logische vraag die daarbij opkomt is wat dan wel onder de noemer mensenwensen onderzocht zou moeten worden. Nu heeft vorig jaar de zogeheten Operatie Boomhut plaatsgevonden. In dit kader is de relatie mens-natuur op velerlei manieren onderzocht en beschouwd. Ziehier de aanleiding voor deze studie: het vermoeden dat leren van de activiteiten binnen Operatie Boomhut tot een betere afbakening en programmering van het mensenwensenonderzoek kan leiden. In de programmatekst van "Mens en economie in de groene ruimte" staat deze aanleiding vervat in de volgende beleidsvraag: wat heeft Operatie Boomhut inclusief de Intomart enquête opgeleverd en wat betekent dit voor toekomstig onderzoek?

Daarbij is het tevens van belang rekenschap te geven van een in dit verband belangrijke beleidsnota die onlangs is uitgebracht door het ministerie van LNV: de nota Natuur voor mensen, Mensen voor natuur (deze nota wordt in deze tekst vaak aangeduid met NBL21, een afkorting voor natuur, bos en landschap in de 21e eeuw). In deze nota staan de ambities vervat voor het natuur- en landschapsbeleid voor de komende tien jaar.

1.1 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek luidt in haar meest elementaire vorm: leren van de activiteiten binnen de Operatie Boomhut, met het oog op het onderzoek naar de relatie mens-groene ruimte in de nabije toekomst, in het licht van de beleidsambities met betrekking tot natuur en landschap.

1.2 Probleemverkenning

Zowel in de media als binnen diverse beleids- en adviesorganen is sprake van toenemende aandacht voor de belevingen en wensen van mensen in de groene ruimte (zie hiervoor onder andere RMNO 1997, NRLO 1998, RLG 1999). Niet eens zolang geleden was het landelijk gebied primair en vrij exclusief een productieruimte voor de landbouw, van - letterlijk - levensbelang voor de nationale voedselvoorziening. Later is er de aandacht voor natuur- en milieuwaarden bijgekomen, hetgeen onder meer resulteerde in de plannen voor de Ecologische HoofdStructuur (EHS). Van nog recenter datum is de maatschappelijke en beleidsmatige aandacht voor het landelijk gebied als consumptieruimte, waar mensen wonen, recreëren, beleven, genieten. Essentie is dat mensen als 'leek' op de een of andere manier waarde hechten aan de groene ruimte. De laatste jaren is er dan ook veel onderzoek

op gang gekomen rond dit onderwerp. Dit onderzoek vindt plaats vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines.

De grotendeels in 1999 door het ministerie van LNV georganiseerde Operatie Boomhut valt te begrijpen als een activiteit die bij deze recente ontwikkelingen en inzichten past. De Operatie Boomhut is rijk aan benaderingen en opvattingen.

Een bezinning over de waarden van de verschillende typen kennis die binnen de Operatie Boomhut is opgedaan ontbreekt vooralsnog. Om het doel van dit onderzoek, namelijk het leren van Operatie Boomhut met het oog op mensenwensenonderzoek, te bereiken is het van belang deze leemte op te vullen, maar ook te bestuderen wat van de bevindingen binnen de verschillende benaderingen de consequenties zijn voor de beleidsambities zoals ze recent zijn weergegeven in de nota NBL21.

Uit de voorgaande verkenning is de volgende probleemstelling afgeleid: *Welke kennis hebben de verschillende typen onderzoek binnen Operatie Boomhut opgeleverd en wat betekent dit voor toekomstig beleidsgerelateerd mensenwensenonderzoek? (een thema in het programma mens en economie in de groene ruimte).*

1.3 Onderzoeksvragen

Om de vraag zoals die onder de probleemstelling gesteld is te beantwoorden, zijn een aantal deelvragen geformuleerd.

Ten eerste is het van belang om een beeld te krijgen van de beleidsambities met betrekking tot de mensenwensen in relatie tot natuur en landschap. Bovendien moet een poging worden ondernomen om af te leiden welke kennis kan bijdragen aan de invulling van deze ambities. Hiertoe kan de nota Natuur voor mensen, Mensen voor natuur (NBL21) geanalyseerd worden. Dit is immers het meest recente beleidsdocument over dit onderwerp.

- 1 Welke ambities met betrekking tot mensenwensen staan in de nota NBL21?*
- 2 Welke kennisvragen kunnen naar aanleiding van deze ambities worden gesteld?*

Voorts is het zinnig om iets te leren over de Operatie Boomhut in zijn geheel, zonder direct nog in te zoomen op de resultaten van de specifieke onderdelen. Verschillende onderzoekstradities die zich bezighouden met het thema mensenwensen zijn terug te vinden onder Operatie Boomhut. We beschouwen daartoe de Operatie Boomhut in een breder verband van disciplines, die we globaal zullen typeren.

- 3 Wat kunnen we leren van Operatie Boomhut in zijn geheel?*
- 4 Welke globale kenmerken hebben de verschillende disciplines die zich bezighouden met mensenwensen?*

Daarna wordt een selectie van Boomhutrapporten verder geanalyseerd op de kennis die het oplevert over het thema mensenwensen. Deze kennis zal in verband worden gebracht met de kennisvragen die zijn gedestilleerd uit de nota NBL21.

- 5 *Welke kennis hebben verschillende Boomhutbijdragen opgeleverd?*
6 *Wat betekent dit voor de kennisvragen uit NBL21?*

Tenslotte is het van belang om het geleerde terug te koppelen naar het thema mensenwensen in het onderzoeksprogramma "Mens en economie in de groene ruimte". Het gaat om tips en onderwerpen die helpen om het thema mensenwensen invulling te geven. Dit kan op inhoudelijk vlak zijn, maar ook op het gebied van verwachtingen, communicatie, werkprocessen etc.

- 7 *Welke aanbevelingen zijn te geven voor de invulling van het thema mensenwensen in het onderzoeksprogramma mensen en economie in de groene ruimte?*

In het volgende hoofdstuk komt de nota NBL21 aan bod, die wordt samengevat en wordt beschouwd op aanwezige kennisvragen. De eerste twee onderzoeksvragen worden dan beantwoord. In hoofdstuk 3 wordt de Operatie Boomhut in een breder verband van onderzoeksdisciplines gesteld. De onderzoeksvragen 3 en 4 worden beantwoord. In hoofdstuk 4 worden enkele Boomhutbijdragen nader geanalyseerd. De vragen 5 en 6 worden dan beantwoord. Tenslotte wordt in het laatste hoofdstuk aandacht besteed aan de onderzoeksvraag 7.

1.4 Relevantie

Maatschappelijk

Door bezinning op verschillende benaderingen van de zo wezenlijke relatie mens-omgeving, en in het bijzonder mens-groene omgeving, kan een bijdrage worden geleverd aan het boven water krijgen wensen/waarden/eisen zoals ze onder de bevolking leven ten aanzien van de groene omgeving. Hierbij moet overigens onmiddellijk worden vermeld dat de bijdrage van dit onderzoek aan dit maatschappelijk doel alleen tot stand kan komen binnen een ruimer kader van onderzoeksbijdragen in het kader van Operatie Boomhut en het programma Mens en Economie in de Groene Ruimte, en de doorwerking van deze onderzoeksbijdragen in beleidsmaatregelen en -strategieën.

Beleidsmatig

Door heldere reflectie op kennis kunnen beleidsinstanties beter in staat worden gesteld rekening te houden met de relatie mens-groene ruimte en de waarde van verschillende typen kennis hierover.

Wetenschappelijk

Reflectie op het diverse scala aan conceptuele en onderzoekstechnische invulling van het onderzoek van mens-omgevingsrelaties, waarmee verheldering wordt verkregen over de waarden van de kennis die tot stand komt en aanzetten tot samenhang tussen de diverse benaderingen worden gegeven. Tevens levert het onderzoek een bijdrage aan een betere invulling van toekomstig onderzoek doordat de bijdragen in het kader van de Operatie Boomhut worden beschouwd op leemten/verdere uitdagingen.

2 Natuur voor mensen, mensen voor natuur

Nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw

Het doel van dit hoofdstuk is kort uit de doeken te doen welke doelen met betrekking tot de relatie mens en natuur worden gesteld in de nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur (in dit hoofdstuk ook genoemd nota NBL21 of kortweg nota) en aan te geven welke kennis daarvoor nodig is.

Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd: een samenvatting van de nota (2.1), enkele mededelingen over de relatie mens en natuur zoals die genoemd wordt in de nota (2.2), de visie/doelen/wensen mbt de relatie mens natuur in de nota (2.3), enige reflectie op denkkaders die heersen in het beleid (2.4) en tenslotte enkele conclusies met betrekking tot de kennisvragen die uit de nota zijn te destilleren (2.5).

2.1 Samenvatting van de nota

In juli 2000 heeft het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij de nota NBL21 uitgebracht. Deze nota vormt de basis voor het natuurbeleid tot 2010, met een doorkijk tot 2020. De titel "Natuur voor mensen, mensen voor natuur" drukt een verbreding van het natuurbeleid uit. Natuur moet aansluiten bij de wensen van mensen en natuur is de verantwoordelijkheid van de hele samenleving. Belangrijke gesignaleerde omstandigheden voor natuurbeleid zijn de internationale context (RIO, EU), de economische groei en de bevolkingsgroei.

Voor natuur-, bos- en landschapsbeleid worden drie motieven gegeven: (1) we willen een mooi land om in te wonen en te werken, (2) we willen een goede bescherming van planten, dieren en karakteristieke gebieden, (3) we willen een duurzaam gebruik van essentiële voorraden als water, ruimte en biodiversiteit. Op grond van deze motieven luidt de hoofddoelstelling voor het natuurbeleid: behoud, herstel en duurzaam gebruik van natuur en landschap, als essentiële bijdrage aan een leefbare en duurzame samenleving.

Genoemde successen die de afgelopen jaren zijn behaald in het natuurbeleid:

- ecologische hoofdstructuur
- geïntegreerd bosbeheer
- bosaanleg in stedelijk gebied
- diverse inrichtings- en beheersmaatregelen
- ecovriendelijke ontwerpvisies vinden ingang
- bijdrage aan biodiversiteit

Problemen bij de realisatie van beleid:

- ecologische hoofdstructuur loopt vertraging op, vooral ook de randstadgroenstructuur
- vervlakking en verrommeling landschap

- knelpunten natuur in directe woonomgeving
- zorgwekkende toestand biodiversiteit
- complex beleidsstelsel met onvoldoende doorwerking

Kansen voor het beleid:

- bevolkingsgroei en welvaartsstijging
- toenemende behoefte en verbreden draagvlak
- combinatie zoeken met plannen voor ander waterbeleid
- natuur tegen CO₂
- tegenstelling landbouw – natuur verdwijnt
- natuurvriendelijker EU-beleid
- functiecombinaties met gebruiksvormen landelijk gebied

Daarom de volgende beleidsinzet:

- EHS met kracht voortzetten
- versterking van de landschappelijke identiteit
- biodiversiteit

Onder de volgende vier kopjes volgt een nadere uitwerking daarvan.

Natuur: EHS voortzetten

- vogel- en habitatrictlijngebieden in nationale wetgeving
- afspraken met provincies over locaties
- grondprijsstijgingsprobleem financieel compenseren
- ruimtelijke samenhang en functioneren EHS versterken
- milieudoelen stellen
- impuls natte natuur
- soortenbeleid
- draagvlak bevorderen

Landschap: een offensievere aanpak

- ontwikkelings- en ontwerpgerichte landschapsstrategie
- ruimtelijke ontwikkelingen toetsen op kwaliteit
- pkb-bestemming voor select aantal landschappen
- 400.000 hectare landbouwgrond landschappelijke opknopbeurt door groenblauwe dooradering

Bos: werken aan hoogwaardig groen om de stad

- toename bos
- sturen op hoogwaardig groen bij de stad
- verhelpen van achterstanden door grondprijsstijging
- loslaten houtproductiedoelstelling

Biodiversiteit

- extra inzet natte natuur
- afspraken met sectoren over productieprocessen
- verkenning invulling van het biodiversiteitsverdrag

Dit is uitgewerkt in vijf perspectieven voor een natuurlijker Nederland. Het perspectief Nederland internationaal-natuurlijk is gericht op het versterken van de inzet voor en aansluiting op het internationale natuurbeleid. Het perspectief Nederland groots-natuurlijk is gericht op het versterken en en verder tot stand brengen van de ecologische hoofdstructuur. Het perspectief Nederland nat-natuurlijk is gericht op het benutten van kansen in Nederland voor natte karakteristieke natuur. Het perspectief Nederland landelijk-natuurlijk is gericht op het versterken van de kwaliteit en identiteit van het landelijk gebied door inschakeling van boeren en het beter benutten van biologische diversiteit binnen de productiesystemen. Het perspectief Nederland stedelijk-natuurlijk is gericht op het realiseren van voldoende natuur in en om de stad.

De uitvoering van het natuurbeleid moet plaatsvinden via de volgende onderdelen:

- versterken van doelgerichte samenwerking
- integratie natuur in andere beleidsvelden
- verbetering eigen instrumenten
- monitoring en evaluatie

Dan volgt een paragraaf over financiële consequenties, waar we aan voorbij gaan. Dat doen we ook met de afsluitende paragraaf over ruimtelijke consequenties, waarin een aantal oppervlakten worden genoemd.

2.2 Mededelingen over de relatie tussen mens en natuur

In deze paragraaf worden alle mededelingen die de nota NBL21 doet over de relatie tussen de mens en natuur opgesomd. Commentaar daarop staat in schuingedrukte letters beschreven.

De titel: Natuur voor mensen, mensen voor natuur.

Dit houdt een soort belofte in. Het betekent een omslag in het natuurbeleid, waarin mensen nu uitdrukkelijk worden verbonden met natuur. Het lijkt ook, met de mondiger wordende burger hard nodig om de relatie mens- natuur in het natuurbeleid te betrekken, alleen al als basisconditie voor het slagen van beleid.

De nota betekent een verbreding van het natuurbeleid om recht te doen aan de betekenis van natuur voor de samenleving, mede richten op het welzijn van mensen (p. 1).

Natuur moet aansluiten bij de wensen van mensen en bereikbaar, toegankelijk en bruikbaar zijn (p. 1).

Voor een serieuze uitwerking zou men deze materie moeten gaan problematiseren, de vraag stellen wat mensen dan precies willen. In de nota is daar echter niets van terug te vinden. De mensenwensen worden wel steeds genoemd, maar in de concrete uitwerking wordt het direct zonder argumenten of verwijzingen ingekopt met platitudes als stilte en rust. Nu kan het best zijn dat veel mensen hier behoefte aan hebben, maar de verabsolutering is te grof om zelfs maar als sprookje aan kinderen te vertellen.

Het gaat om natuur van de voordeur tot de Waddenzee, aansluitende bij de perceptie van mensen (p. 1).

Het kabinet verwacht dat de verantwoordelijkheid voor natuur breed wordt opgepakt in de samenleving (p. 1).

Dit is een beetje eenvoudig gedacht. Wat als dit niet gebeurt? Of wat als mensen zich weliswaar erg verantwoordelijk voelen, maar niet de ideeën van het kabinet aanhangen?

We willen een mooi land om in te wonen en te werken (p. 3).

In de hoofddoelstelling komen de mensen in de term samenleving ook voor:

Behoud, herstel, ontwikkeling en duurzaam gebruik van natuur en landschap, als essentiële bijdrage aan een leefbare en duurzame samenleving (p. 3).

Geconstateerd wordt (via de natuurbalansen) dat de kwaliteit van natuur en landschap sterk zijn achteruitgegaan (p. 5).

Met name voor landschap, maar ook voor natuur, is het van het grootste belang wat eigenlijk de referentie is voor deze constatering. Voor landschap is dat meestal het op landschappen uit 1850 teruggrijpende Bijhouwer-classificatiesysteem. Dit betekent echter wel dat nieuwe landschapskwaliteiten helemaal niet ontwaard kunnen worden. De vraag is of het op deze wijze niet onvermijdelijk is dat het landschap achteruitgaat, en of dat bij het kiezen van andere, meer offensieve referenties ook zo zou zijn.

Met bosaanleg wordt in hoge mate tegemoetgekomen aan de maatschappelijke vraag naar groen bij steden (p. 5).

De betrokkenheid van de samenleving bij natuurbeheer is vergroot (p. 7).

Er zijn knelpunten in de beschikbaarheid en de bereikbaarheid van natuur voor mensen in hun directe woonomgeving, met name in West-Nederland en de grote steden (p. 7).

De behoefte aan natuur zal toenemen (door onder andere een kortere werkweek en een hoger opleidingsniveau), voor recreatie en stilte en rust. Door hier op in te spelen kan het draagvlak voor natuur worden vergroot (p. 9-11).

Dat laatste zal zeker wel kloppen. Maar of die behoefte echt toeneemt is nu niet te zeggen. Zo wordt bijvoorbeeld de betaalde werkweek wel korter, maar neemt de vrije tijd niet toe omdat men naast het werk vaak een opleiding volgt. Het is kortom hoogst speculatief.

Het is een kabinetstaak om de samenleving bij de natuur te betrekken, het natuurbewustzijn te vergroten en de samenleving aan te spreken op haar verantwoordelijkheid (p. 13).

Het beleid moet inspelen op de belevingswaarde en de gebruikswaarde zonder afbreuk te doen aan de intrinsieke waarde (p. 15).

Ook hier kan weer gemeld worden dat dan een probleem is wat die belevings- en gebruikswaarden precies zijn.

Het verbreden van natuurbeleid met bv bedrijfsleven, burger, maatschappelijke organisaties (p. 15).

Economische groei moet hand in hand gaan met de kwaliteit van de leefomgeving (p. 15).

Natuur wordt hier gepresenteerd als kwaliteit van de leefomgeving; dit is wel wat pretentieuw opgeschaald tot algemeen heilzame proporties.

Investeren in de kwaliteit van het landelijk gebied tussen natuurgebieden (p. 17).

Ook hier weer de algemene term kwaliteit, die overigens nietszeggend is zolang uitwerking ontbreekt.

Draagvlak bevorderen door kennis en bewustzijn te vergroten (p. 19).

De vraag is echter of op deze wijze het draagvlak wel echt groter wordt. Zo zou het best kunnen zijn dat problemen van burgers met de EHS tot stand komen doordat hun vertrouwde gebieden veranderen onder het discours van een ecologisch concept dat niet iedereen aanhangt. Het draagvlak is dan geen probleem van meer kennis brengen aan de burger. Het ademt een erg verstikkende sfeer van burgertje opvoeden uit.

Landschapskwaliteit dient expliciet te worden meegenomen in de keuzes. Ontwikkelingen worden consequent getoetst op ruimtelijke kwaliteit (p. 19).

Hier blijft natuurlijk de grote vraag wat kwaliteit dan is, want het krijgt pas betekenis in de uitwerking. De echte (keuze)problemen worden zo ontlopen. Tenzij de keuze is gemaakt om algemene termen te kiezen die in interactieve discussies pas vorm krijgen. Maar dat verhoudt zich niet met de toch weer uitgewerkte natuurstrategieën verder in het plan.

Hoogwaardig groen bij de stad biedt maximaal de mogelijkheid om rekening te houden met de wensen van mensen (p. 19).

Ook hier is schijnbaar reeds bekend wat de mensenwensen zijn.

Versterking van de doelgerichte samenwerking (p. 33).

De vraag is hoe dit zich verhoudt tot alle reeds door het kabinet gestelde doelen. Wordt hier eigenlijk niet gezegd dat iedereen moet doen wat de nota zegt?

2.3 Visie op en doelen voor mens – natuur

Veel voorkomende termen in de nota zijn kwaliteit, mensenwensen, draagvlak, beleving etc. Dit zijn alle termen die op de een of andere wijze een relatie tussen mens en natuur/landschap uitdrukken. Het belang van deze relatie wordt duidelijk ingezien. Dat is een omwenteling te noemen ten opzichte van eerder natuurbeleid.

De wensen van mensen worden van belang geacht, en natuur moet daarbij aansluiten ten behoeve van het welzijn van mensen, aldus de nota. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen belevingswaarde en gebruikswaarde.

Mensen moeten verantwoordelijkheid gaan dragen voor natuur, en die verantwoordelijkheid moet breed worden opgepakt. Daarbij worden de bevolkingsgroei en

welvaartsstijging als kansen bestempeld. Het kabinet veronderstelt hierdoor namelijk een toenemende behoefte aan natuur en daardoor kansen voor draagvlakvergroting.

De visie op mens-natuur kan kort worden uitgedrukt als: natuur moet enerzijds aansluiten bij de wensen van mensen (natuur voor mensen), mensen moeten anderzijds verantwoording dragen voor natuur (mensen voor natuur).

Bij de doorwerking van deze visie/wensen/doelen in de verdere uitwerking van het natuurbeleid kunnen echter de nodige vraagtekens gezet worden. Doordat de mensenwensen, de kwaliteit, de beleving en het gebruik niet geproblematiseerd worden is verder geen aandacht besteed aan de uitwerking hiervan, dat wil zeggen, aan het zoeken naar aanknopingspunten voor de vragen wat de mensenwensen zijn, wat kwaliteit is, hoe mensen de natuur beleven en gebruiken.

De termen zelf zeggen echter nog maar weinig, staan nog open voor een spectrum aan uitwerkingen. Als het echt zou gaan om natuur voor mensen, dan zou het toch alleszins logisch zijn zich af te vragen wat mensen dan willen, en dan te kijken welke natuur waar het beste aan die wensen kan voldoen. Maar in de nota worden de mensenwensen enzovoorts genoemd, en daarna de natuurstrategieën, zonder dat van het een naar het ander is geredeneerd. Bijna alle natuur wordt verondersteld goed te zijn voor mensen. Mensen zijn zo een soort smoesjes voor vanuit de op ecologische noties gestoelde belangen.

2.4 Denkkaders achter NBL21

In een essay, geschreven voor Habiforum, zijn enkele belangrijke denkkaders beschreven die momenteel aanwezig zijn in de ruimtelijke ordening: drie kaders kwamen ter sprake die bepalend zijn voor de wijze waarop we in Nederland met de ruimte omgaan (Jacobs 2000a). Twee kaders die zijn beschreven spelen ook in de nota NBL21, en kunnen verklarend zijn voor de manier waarop begrippen als kwaliteit en mensenwensen in de nota gebruikt worden.

Met het kader van de *tweedeling* (Jacobs 2000) wordt bedoeld dat in de ruimtelijke ordening een sterk stad – land denken heerst, een denken in enerzijds groen en anderzijds rood. Denk bijvoorbeeld aan rode en groene contouren van minister Pronk, of de groene grenzen van milieudefensie. Bovendien bestaat er de neiging om automatisch groen en landelijk gebied met cultuurhistorie aan te wijzen als goed voor de mensen en de beleving, en rood en de nieuwe ontwikkelingen als slecht. Probleem met dit kader is dat zo de zogeheten goede landschappen alleen maar een beetje beschermd kunnen worden maar uiteindelijk toch zullen verdwijnen, terwijl de nieuwe ontwikkelingen niet worden aangegrepen om er iets moois van te maken.

In de nota NBL21 lijkt deze tweedeling sterk aanwezig. De menselijke schoonheidservaring, de leefbaarheid (etc.) worden binnen dit denkkader exclusief gekoppeld aan groen en het landschap, waarbij met de laatste term bedoeld wordt het aloude concept van platteland, als tegengesteld aan de stad. Dit komt sterk tot uiting

in bijvoorbeeld het voornemen om de landschappelijke identiteit te versterken. Met dit voornemen wordt zeker niet bedoeld op allerlei hedendaagse ruimtelijke ontwikkelingen, en de vraag hoe deze aan te grijpen om identiteiten te vormen. Het begrip identiteit heeft in de nota een sterke connotatie van het oude, de fixatie van cultuurhistorische relictten. De tweedeling is ook sterk aanwezig in uitspraken als: 'Economische groei moet hand in hand gaan met de kwaliteit van de leefomgeving' (p.15 NBL21).

Het tweede kader, of automatisme in het ruimtedenken, is het retorisch creëren van draagvlak door een belang als oplossing van een algemeen probleem te presenteren (Jacobs 2000). De mensenwensen met betrekking tot natuur en landschap worden op deze wijze niet worden geproblematiseerd maar worden hoogstens als probleem gedefinieerd op het moment dat een reeds voorhanden zijnde (vaak nogal ongenueanceerde) oplossing ervoor aantrekkelijk is voor een lobby.

Dit lijkt in de nota NBL21 het geval. De manier waarop begrippen als mensenwensen, beleving en leefbaarheid worden gehanteerd is sterk volgend op natuurbelangen. In de nota gaat het niet over het plannen van natuur voor mensen (waarbij dan automatisch de vraag boven zou komen wat mensen dan willen), maar over het plannen van natuur als handeling die ook nog eens allemaal goeds oplevert voor de mensen. De termen worden in deze nota bij uitstek ingezet om draagvlak te creëren voor plannen die om andere dan mensenwensenredenen gemaakt zijn (de plannen zijn voornamelijk geënt op ecologische concepten). Zo valt het op dat de eerste hoofdstukken bol staan van de mensenwensenopmerkingen, maar dat in de laatste hoofdstukken, waarbij de daadwerkelijke uitwerkingen van het natuurbeleid worden beschreven, de mensenwensen niet meer te sprake komen. De uitwerkingen zijn vooral op ecologische concepties gestoeld, er kan dus ook niet van uitgelegd worden waarom juist die uitwerkingen het best tegemoet zouden komen aan mensenwensen.

De kaders van tweedeling en draagvlak maken samen dat het thema mensenwensen niet als probleem worden gezien, maar dat ze exclusief worden gekoppeld aan groen, en worden ingezet als draagvlaktermen om groene belangen te verwezenlijken.

2.5 Conclusies: probleemperceptie en kennisvragen mens – natuur

In de nota NBL21 worden geen kennisvragen met betrekking tot de relatie mens - natuur genoemd. Gezien het voorgaande is dat wel te begrijpen: deze relatie wordt immers niet daadwerkelijk geproblematiseerd. Bovendien is het de vraag of een nota de geëigende plek is om kennisvragen te stellen, als deze kwestie al geproblematiseerd zou worden. Men kan heel goed vinden dat een nota voorgesteld beleid beschrijft en dat kennisvragen in andere contexten thuishoren.

In dat geval is het aan anderen de taak om uit dit beleid af te leiden welke kennis vereist is om het beleid (in ieder geval qua kennis) te doen slagen. Hierbij doen we dan maar even net alsof in beleidskringen de bereidheid bestaat om echt in deze

problematiek te duiken en beleidsopties om mensen te richten, en niet alleen mensen te gebruiken om beleidsstandpunten te verkopen. In plaats van de vraag te stellen naar welke kennis wordt gevraagd in het document, stellen we de vraag welke kennis is vereist om aan de ambities te voldoen.

Als men (delen van) natuur zo wil verwezenlijken dat het tegemoet komt aan mensenwensen dan is een eerste volstrekt logische vraag wat de mensenwensen met betrekking tot natuur dan wel zijn.

Wat zijn op dit moment de wensen mbt natuur en landschap?

Als men de doelen in de nota wil verwezenlijken is het de vraag onder welke condities maatschappelijke partijen en burgers bereid zijn hieraan mee te werken.

Onder welke voorwaarden accepteren burgers en maatschappelijke partijen natuurontwikkeling als veranderingen in hun omgeving en zijn zij bereid daar verantwoording voor te dragen?

Deze vragen zijn nog erg grof, niet gespecificeerd. Echter, omdat het thema mensenwensen niet verder wordt gethematiseerd en geproblematiseerd in de nota, en omdat kennisvragen ontbreken, zou het vooralsnog willekeurig zijn om deze kennisvragen verder uit te werken.

De conclusie kan getrokken worden dat de nota niet geschikt is om aan het onderzoeksthema mensenwensen duidelijk vorm te geven. Wel kan gesteld worden dat de nota een legitimatie vormt voor het doen van beleidsrelevant onderzoek naar mensenwensen. Maar voor een beleidsstelsel in de onderzoeksonderwerpen moeten verdere stappen worden ondernomen. Voor de invulling van het thema mensenwensen in het onderzoeksprogramma wordt dan ook aanbevolen om mensen uit de beleidswereld erin te blijven betrekken.

Opvallend is dat als al wordt verwezen naar Boomhut, dat het dan naar de enquête van intomart is, niet naar andere bronnen. De enquêteuitkomsten fungeren als waarheid, zonder verdere mitsen en maren, die er toch een hoop te maken zijn.

3 De operatie boomhut in breder verband van disciplines

In dit hoofdstuk komen enkele algemene kenmerken van de Operatie Boomhut ter sprake (1). Voor precieze resultaten van de verschillende boomhutbijdagen wordt verwezen naar volgende hoofdstukken. Na een aantal korte opmerkingen over de verschillende boomhutbijdragen zal aandacht besteed worden aan verschillende disciplines in de wetenschap waarin aan het thema mensenwensen het nodige is bijgedragen. Behandeld worden achtereenvolgens de (omgevings)psychologie (2), de filosofie (3), de sociologie en fenomenologie (4). Dit hoofdstuk eindigt met enkele conclusies (5).

3.1 Operatie Boomhut: enkele kenmerken

Hieronder staan de titels van alle rapporten die in het kader van de Operatie Boomhut zijn uitgebracht. Ze zijn weergegeven omdat ook de titels al redelijk informatief zijn.

Mensenwensen en de inrichting van natuurbeleid (Volker, C.M., 2000).

De paden af, de lanen uit ...: een ontwerpverkenning naar de mogelijkheden van struinnatuur (Bosch Slabbers, 1999).

Vraag naar natuurgebonden recreatie in kaart gebracht: inclusief een ruimtelijke confrontatie met het lokale aanbod (Vries, S. de, 1999).

Meer natuur in de stad door functiecombinaties?: een studie naar de totstandkoming en werking van drie voorbeelden van het samengaan van nutsfuncties en natuurfuncties (Hilhorst, R., 1999).

Mensenwensen: de wensen van Nederlanders ten aanzien van natuur en groen in de leefomgeving (Reneman, D.D.; Visser, M.; Edelmann, E., 1999).

Struinen en landschapsbeleving (Coeterier, J.F.; Schöne, M.B., 1999).

Natuur in de zelfsturende samenleving: een verkenning van de mogelijkheden (Kuindersma, W.; Selnes, T.A., 1999).

Combineren met natuur: economische, sociale en ecologische duurzaamheid van functiecombinaties (Luttik, J.; Sprangers, J.T.C.M., 1999).

Ecologie inclusieve participatie: de relatie tussen overheid en samenleving bij lokale initiatieven voor natuurontwikkeling (Top, I.M.; Timmermans, W., 1999).

Wandelen in natuur en landschap van de 21ste eeuw : natuur en natuurbeleid filosofisch bekeken (Dubink, W.; Huitzing, D., 1999).

De betekenis van natuur en recreatie voor gezondheid en welzijn van mensen (Walter, J.; Calon, S.A.; Wolde, S.J., 1999).

Inventarisatie van GIS-bestanden en natuurtypologieën voor een aanbod- en vraagkaart natuur (Langers, F.; Spinnewijn, C.L.M., 1999).

Het is zondermeer een verdienste van de Operatie Boomhut dat het thema mensenwensen vanuit allerlei verschillende invalshoeken is benaderd. Niet eerder is een dergelijke veelzijdige insteek op het terrein van de wensen ten opzichte van de omgeving en de beleving van de omgeving vertoond.

Deze reikwijdte weerspiegelt zich in de onderzoeksonderwerpen in de verschillende rapporten. Om maar een vrij willekeurige greep te doen: onderzoek naar mensenwensen, naar functiecombinaties met natuur, naar mogelijke relaties tussen natuur en gezondheid, naar struinnatuur, naar natuur in de stad enzovoorts.

De reikwijdte weerspiegelt zich ook in het scala aan onderzoeksmethoden dat binnen de Operatie Boomhut is toegepast. Zo zijn in het onderzoek *mensenwensen* door Intomart, de voorkeuren die Nederlanders hebben ten opzichte van natuur gekwantificeerd. In het onderzoek *ecologie inclusieve participatie* zijn een aantal case-studies doorgelicht op het initiatief nemen en de relaties tussen betrokkenen en de overheid bij projecten die ecologie ten goede kwamen.

Tevens is de reikwijdte terug te vinden in de disciplines die binnen de Operatie Boomhut aan bod zijn gekomen. Zo zijn er ontwerpers aan de slag gegaan met het thema struinnatuur, hebben ook psychologen onderzoek verricht naar struinnatuur, hebben filosofen de argumentatie en legitimatie achter natuurbeleid van commentaar voorzien, en zijn sociologen aan de slag geweest met het thema mensenwensen.

Kortom: de Operatie Boomhut kenmerkt zich door de grote diversiteit naar onderwerpen, methoden en disciplines die aan bod zijn gekomen.

De Operatie Boomhut is niet voorafgegaan door een scherpe vaststelling van een onderzoeksagenda. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door een programmeringsstudie uit te voeren, of door met een groep onderzoekers en beleidsmakers in een transparant proces tot de formulering van aandachtsgebieden te komen. Hoe precies tot de agendastelling van Operatie Boomhut is gekomen is bij de auteur niet bekend, maar wel is duidelijk dat dit niet erg systematisch is gebeurd. Dit weerspiegelt zich al in de titels van de verschillende rapporten, en natuurlijk ook in de inhoud.

Samenhang tussen de verschillende bijdragen lijkt er nauwelijks te bestaan. Daardoor is het resultaat van de Operatie Boomhut vooral te interpreteren als een multidisciplinaire serie kennisbrokken.

Dit geeft de kennis die is opgebouwd, het geheel overziend, toch een karakter van betrekkelijke willekeur. De reikwijdte is groot, maar evengoed is het tamelijk eenvoudig om nog een aantal andere onderwerpen, methoden of disciplines die eigenlijk evengoed aan bod hadden kunnen komen te noemen.

Overigens is dit geen enkel probleem, zolang men de Operatie Boomhut maar als een niet-systematische verkenning van het thema mensenwensen beschouwt. Het is een oriëntatie op het thema, met bijbehorende kenmerken als voornamelijk beschrijvend onderzoek, geen systematische verkaveling van het thema in een aantal op elkaar aansluitende onderzoekopgaven, de afwezigheid van een overkoepelend interdisciplinair denkkader, en geen samenhang tussen de diverse deelprojecten. Het thema mensenwensen staat nog in de kinderschoenen, dus van Operatie Boomhut is niet meer te verwachten dan een begin van de onderzoeksmatige inspanningen rond dit thema.

Echter, het lijkt erop dat de verwachtingen rond de Operatie Boomhut anders lagen. Het is een beetje interpretatie van zwakke signalen, maar de presentatie van het project naar buiten toe had veel weg van het oplossen van een probleem. Het probleem was dat van kennis over mensenwensen en hoe die kennis toe te passen in beleid. De oplossing zou dan moeten komen uit het doen van allerlei onderzoeken, waar die kennis uit te voorschijn zou moeten komen.

Mensenwensen echter is niet een probleem dat is op te lossen, maar een thema dat onderwerp kan zijn van beleid, debat en onderzoek. De Operatie Boomhut is slechts een begin, maar de retorica eromheen is vaak alsof met het project vrij definitieve uitspraken zijn gedaan waarmee het beleid de komende tijd uit de voeten zou kunnen. Het lijkt beter om mensenwensen te gaan beschouwen als een thema dat voortdurende impulsen en aandacht behoeft, een thema dat al naar gelang de tijdgeest en de context een andere insteek en invulling behoeft, een thema dat zichzelf voortdurend vernieuwt qua kennis en beleid.

Dit gebeurt bijvoorbeeld ook met ecologische kennis voor het natuurbeleid. Ecologische kennis is niet voor eens en altijd bepaald in een project, maar blijft een focus van voortdurende aandacht. Steeds veranderen de ecologische inzichten door nieuwe theorieontwikkeling, en steeds verandert de beleidsomgang ten opzichte van ecologische doelen. Zo is de invulling van het concept ecologische hoofdstructuur door de jaren heen veranderd, afhankelijk van nieuwere inzichten. Het thema mensenwensen is ook een thema dat steeds zal veranderen qua invulling. Het definiëren van mensenwensen als op te lossen kennisprobleem leidt onvermijdelijk tot grote teleurstellingen.

Kortom: de waarde van Operatie Boomhut ligt in het op de agenda zetten van het thema mensenwensen, het starten van denkprocessen en debat door een aantal onderzoeken en symposia te organiseren. De waarde ligt niet zozeer in het verschaffen van een helder en compleet inzicht in het thema mensenwensen als kennis- en beleidsprobleem.

Dit mogen we ook niet verwachten van het project, omdat het thema mensenwensen ook in de wereld van de wetenschappen erg gefragmenteerd is. Verschillende disciplines doen onderzoek naar onderwerpen die we onder de noemer mensenwensen zouden kunnen scharen. Het is daarom dat we even aandacht besteden aan deze disciplines.

3.2 Mensenwensen in de (omgevings)psychologie

Een van de disciplines waar onderzoek gedaan wordt naar mensenwensen is de omgevingspsychologie. De omgevingspsychologie doet onderzoek naar de landschapsvoorkeuren van mensen, en de oorzaken daarvan.

Bourassa (1991) meldt dat de omgevingspsychologie gebukt gaat onder gebrek aan theorievorming: onderzoeksresultaten blijven daardoor gefragmenteerde 'feitjes'. Dit

verklaart mede dat het belevingsonderzoek in een recente internationale review-studie wordt getypeert als een onoverzichtelijk palet van verschillende, vaak impliciet aanwezige, stromingen en onderzoeksmethoden (Aoki 1999).

Dit komt ook tot uiting in de Nederlandse studies: diverse denkmodellen zijn toegepast, zoals de behoeftenhierarchy van Maslow (1954), het cognitie-georiënteerde concept 'mental image' (Lynch 1960) een model voor de functie van waarneming (Berlyne 1974), de vanuit evolutionaire beginselen opgebouwde preferentiematrix (Kaplan en Kaplan 1989), het op wisselwerking mens-omgeving gestoelde toeëigeningsmodel van Boerwinkel (1986) en het uit empirisch materiaal opgebouwde model voor dominante waarnemingskenmerken (Coeterier 1988).

Met zoveel verschillende denkmodellen (paradigma's zijn het bepaald nog niet) is het niet verwonderlijk dat er geen duidelijke debatten zijn uitgekristalliseerd onder omgevingspsychologen. Voorzover daarvan in de internationale literatuur sprake is, gaat het bij nader inzien vooral om schijntegenstellingen. Zo noemt Bourassa (1991) als belangrijkste vakinhoudelijke (debat)dilemma's in de verklaring van landschapsvoorkeuren: is het evolutionair of cultureel bepaald, en cognitief of affectief gestuurd? Er is echter nog geen enkele reden om de verklaringen als strijdig te beschouwen. Evenzo is het goed voor te stellen dat de in Nederlandse studies gebruikte denkmodellen elkaar niet bijten, maar veeleer complementair zijn, ze beschrijven andere aspecten van het mens-zijn (behoeften, processen van kennisverwerving, functie van het waarnemingsapparaat, in de evolutie vastgelegde responspatronen, enzovoorts).

Binnen de omgevingspsychologie is het, meestal impliciet aanwezige, mensbeeld, hoezeer de concepten verder ook uiteenlopen, dat van een verzameling van gedrags- en belevingspatronen.

Deze patronen beschrijven relaties tussen de voorkeuren van mensen en fysieke kenmerken van landschappen, vaak met een kans dat deze voorkeur bij een persoon aanwezig is. Deze kans is dan meestal gerelateerd aan bepaalde persoonskenmerken als opleiding, inkomen enz. Hoewel dus de theoretische noties niet sterk ontwikkeld zijn, maakt deze algemene insteek binnen de omgevingspsychologie het toch mogelijk dat er een bepaalde 'body of knowledge' is ontwikkeld.

Zo lijkt binnen de omgevingspsychologie algemeen aanvaard dat 'groen' of 'natuur' bij de meeste mensen tot een hogere waardering van het landschap leidt. Dit geldt voor zowel de stad als voor landelijke taferelen. Verder maakt een bepaalde mate van complexiteit een landschapsbeeld interessanter, maar de mate waarin kan behoorlijk variëren tussen mensen. Een algemene voorkeur bestaat er voor water in een landschap.

Deze paragraaf kort samenvattend kunnen we stellen dat er nog weinig en gefragmenteerde theorievorming is binnen de omgevingspsychologie. Desondanks heeft het meeste onderzoek betrekking op het achterhalen van patronen die relaties tussen fysieke landschapskenmerken en waardering van mensen weergeven. Voor

enkele van die relaties is reeds een sterke empirische onderbouwing gegenereerd. Deze relaties zijn prima te plaatsen onder de noemer mensenwensen.

3.3 Mensenwensen in de filosofie

In de filosofie zijn twee disciplines waarvan men uitspraken zou kunnen verwachten die van belang zijn voor een nadere invulling van mensenwensen met betrekking tot natuur en landschap: de esthetiek en de ethiek.

Hoewel de term esthetiek (wat is schoonheid?) pas rond 1750 'uitgevonden' is door de verder niet bijster bekende filosoof Baumgarten (Störig 1982), gaat de filosofische traditie waaruit de esthetiek voortkomt veel verder terug. Het is niet overdreven te stellen dat het wijsgerig denken over schoonheid een onafgebroken keten van de presocratici tot de postmodernen vormt (de Crescenzo 2000). Opvallend is dat deze toch zeer rijke traditie (samen met de ethiek zelfs de oudste traditie wat betreft mens-omgevingsrelaties) geen enkele rol lijkt te spelen in de toch actuele en heftige debatten rond omgevingsvraagstukken. Dit terwijl uit een vergelijkbare traditie als de ethiek een op de omgang met de omgeving gericht discours is gegroeid (de 'environmental ethics'), en er zelfs piepjonge disciplines zijn ontstaan, zoals de omgevingspsychologie.

Binnen de meer op ethische vraagstukken gerichte filosofie is de laatste jaren aandacht uitgegaan naar wat met een eenvoudige term te benoemen is als 'natuurbeelden'. Overigens, natuurbeeldenonderzoek wordt ook door sociologen verricht. Het blijkt onhoudbaar om natuur als iets buiten de cultuur en de mens te zien: natuur is een sociale constructie en kan als zodanig binnen verschillende maatschappelijke netwerken naast elkaar bestaande (dynamische) inhouden en betekenissen krijgen, bepaald door bijvoorbeeld verschillen in mens- of wereldbeelden (Van Amstel 1988; Kockelkoren, 1992). In een aantal studies zijn deze natuurbeelden getypeerd, zoals bijvoorbeeld in 'groen tussen de oren' (Natuurbeschermingsraad 1993).

Terecht wijzen Keulartz e.a. erop dat de meeste natuurbeeldentyperingen niet verder komen dan opsommingen, omdat een heldere systematiek en indelingscriteria ontbreken. Zelf hebben zij dit opgelost door de cognitief-normatief-expressieve infrastructuur achter natuurbeelden in beeld te brengen (Keulartz e.a. 1997). Drie belangrijke paradigma's, of arrangementen zijn volgens hen te onderscheiden.

Het wildernis-arrangement kan verbonden worden met met grote autonome natuurontwikkelingsgebieden, zoals enkele projecten in het kader van de Ecologische HoofdStructuur. Hierbij passen holistische benaderingen uit de systeemecologie, met nadruk op natuurlijke processen. Het arcadisch arrangement verwijst naar de menselijke landbouwgeschiedenis die waardevolle natuur heeft opgeleverd. Hiermee is de structuurecologie verbonden. Tenslotte is er sprake van het functionele arrangement, waarin natuur vooral een functie voor de mens heeft. Het paradigma

van de productie-ecologie speelt hierin een rol. Deze drie arrangementen hebben een lange geschiedenis in Nederland en zijn geïnstitutionaliseerd in de maatschappij.

Dit korte overzicht heeft duidelijk gemaakt dat vanuit de ethische hoek vooral natuurbeelden zijn onderzocht. De mens is hierin voorgesteld als een verantwoordelijk wezen dat een bewust standpunt inneemt, dat een antwoord heeft op de vraag hoe te handelen ten opzichte van de natuur. Dit is dus een andere mens, of beter een ander aspect van het menszijn dan die van de omgevingspsychologie.

3.4 Mensenwensen in de fenomenologie, sociologie en geografie

Een fenomenologische benadering van mensenwensen met betrekking tot natuur en landschap wordt wel gebruikt in de sociologie en de geografie.

Uit de wereld van de toerist stamt de typologie van toeristische ervaringen van Cohen (1979). De toerist is op zoek naar 'het andere', bijvoorbeeld het ooit of het elders. De mate waarin men zich losmaakt van het alledaagse om op zoek te gaan naar een andere wereld is volgens Cohen bepalend voor de vrijetijdservaring, lopend van de 'recreative mode' (aangename afleiding zoeken) tot de 'existential mode' (meer in de andere wereld thuishoren dan in de alledaagse wereld).

Lengkeek (1994) heeft een fenomenologische theorie voor de vrijetijdservaring opgebouwd, met een verdere uitwerking en aanpassing van Cohen's benadering. Daarbij is vooral gebruik gemaakt van Schutz (1990). De ervaring van de werkelijkheid wordt gestructureerd door een zestal parameters: bewustzijnsspanning, opschorting van twijfel, proprioceptie (ervaring van het eigen lichaam), socialiteit, tijd en ruimte. In de alledaagse werkelijkheid hebben deze parameters min of meer een vaste waarde. In de vrijetijd zoeken we hierop juist variatie, zoeken we andere dan de alledaagse werkelijkheidservaringen.

De fenomenologische invalshoek is verder te vinden in de zogeheten humanistische geografie. In plaats van het vooral in de fysische geografie gebruikelijke formele concept 'space' werken zij vanuit het meer ervaringsgetinte concept 'place' (zie bijvoorbeeld Buttimer en Seamon 1980). Vrij vertaald: in plaats van de fysieke ruimte bestuderen zij de mentale ruimte die aan de omgeving kan worden verbonden. Bekende auteurs op dit terrein zijn Relph (1976) en Tuan (1974, 1977). De nadruk in hun werk ligt op de identiteit van plekken die betekenis krijgen door activiteiten en ervaringen van mensen.

In de postmoderne sociale geografie heeft een herbezinning plaats gevonden op o.a. de plaats en de betekenis van het (cultuur)landschap. Traditioneel besteedden sociaal geografen veel aandacht aan de diverse ontwikkelingsstadia van cultuurlandschappen (Berkeley school). De moderne cultuurgeografie gaat er vanuit dat landschappen niet neutraal zijn, maar reflecties van machtsrelaties en van dominante opvattingen over de werkelijkheid. Het landschap is dan een betekenisgevend systeem (Duncan and Duncan, 1988). Het gaat dan overigens niet alleen om betekenissen die door de

machtse elite worden geconstrueerd, maar ook om die welke door onmachtigen wordt geconstrueerd (te zien bijvoorbeeld in de tegengestelde betekenissen die door blanke kolonisten en aboriginals aan ruimte worden toegekend). Landschap fungeert in die visie als een krachtig ideologisch instrument. Richard Peet (1996) plaatst dit debat in de context van discoursen en reguleringstheorieën (discursive regulation). Interessant is de groeiende aandacht binnen de cultuurgeografie voor het foot-loose raken van onze interpretaties en betekenisgeving die in een aantal gevallen elders opnieuw worden geconstrueerd.

Binnen de fenomenologische invalshoek is meer dan in de in de vorige paragrafen besproken disciplines aandacht voor concepten. Daarin wordt de mens vooral neergezet als een wezen dat, vaak in groepsprocessen, betekenis geeft aan de omgeving. Algemeenheden binnen deze benaderingen zijn niet zozeer gekoppeld aan landschappen, maar aan sociale groepen en de structuur van het bewustzijn.

3.5 Meervoudige mensenwensen

In de vorige drie paragrafen zijn drie tradities aan bod gekomen waarin onderzoek wordt gedaan dat valt onder mensenwensen met betrekking tot natuur en landschap. Uit de korte beschouwingen blijkt dat binnen deze tradities toch verschillende verschijnselen onderzocht worden. Het accent ligt steeds op andere aspecten van het menszijn, en om dat te kunnen onderzoeken zijn andere concepten en methodieken ontstaan.

Zo hebben bijvoorbeeld filosofen vooral aandacht besteed aan een ethische benadering van de wijze waarop mensen met de natuur dienen om te gaan. Een andere benadering is die van het (omgevings-)psychologisch onderzoek. De achterliggende gedachte is dat beter met voorkeuren, waarderingen en wensen van mensen moet worden rekening gehouden bij de (meervoudige) inrichting van de ruimte. Een volgende lijn is die van meer historiserend, sociologisch en sociaal-geografisch onderzoek, waarin de maatschappelijke (re-)productie van voorstellingen, voorkeuren en betekenisgeving centraal staat. Dit onderzoek heeft vaak een fenomenologische grondslag. Natuurlijk is de beschouwing erg simplistisch, maar het gaat hier niet om een state of the art van drie disciplines, maar om accentverschillen tussen de disciplines. Het kan dus best zijn dat een bepaalde onderzoeksbijdrage niet helemaal binnen de in dit hoofdstuk genoemde termen past.

De verschillende onderzoeks- en beleidslijnen zijn nog weinig op elkaar betrokken. Ook de met deze benaderingen verbonden grondslagen van legitimatie voor omgevingsbeleid en het daarbij behorende instrumentarium worden nauwelijks aan elkaar gerelateerd. Tussen onderzoekers uit de verschillende lijnen is er voor zover er al contact is vooral veel onbegrip voor elkaars benaderingen en voor de waarde van de verschillende benaderingen.

Maar vooralsnog zijn er geen redenen om aan te nemen dat de verschillende disciplinaire benaderingen tegenstrijdig zijn met elkaar. Veeleer zijn ze

complementair, omdat ze andere aspecten van de mens als uitgangspunt nemen en een andere, in eerste instantie niet concurrerende grondslag voor mensenwensen hebben. In de volgende paragraaf wordt daarom op een aantal punten een vergelijking gemaakt tussen de drie in dit hoofdstuk besproken benaderingen.

3.6 Vergelijking tussen drie mensenwensen-invalshoeken

De drie disciplines en daaruit volgende paradigma's worden in de onderstaande tabel gezien vanuit de concepten die centraal staan, de relevantie die het onderzoek heeft voor beleid, de benadering van mensenwensen, de aard van de verklaringen die gezocht worden en, voorbereidend op de volgende paragraaf, de werkelijkheids-aanspraken waar de disciplines op stoelen.

Tabel 1 tradities in onderzoek naar mensenwensen mbt natuur en landschap

Discipline/ Paradigma	Filosofie	(Omgevings) psychologie	Fenomenologie/ sociologie
Centrale concepten	concepties van het bewuste en het verantwoorde-lijke individu	landschapsvoor-keuren gekoppeld aan fysieke kenmerken en persoonskenmerken	(re)productie van betekenis
Beleids-relevantie	belang natuur algemeen, draagvlak planologische concepten	aanwijzingen voor inrichtings-varianten	differentiatie van sociale ervarings- werelden in communicatie en onderhandeling
Mensen-wensen	bewuste beslissingen	vaste eigenschappen, automatismen	sociaal-culturele communicatie over gevoelens
Verklaringen	rationele afwegingen en metafysische standpunten	voornamelijk biologisch, neurologisch en evolutionair	voornamelijk maatschappelijke dynamiek en communicatie
Werkelijkheids-aanspraken	juistheid	waarheid	waarachtigheid

Het concept van waaruit de filosofische benadering van mensenwensenonderzoek vertrekt is dat van verantwoordelijke individuen. De mens heeft een bepaald natuurbeeld, is zich daar bewust van en heeft zich er rekenschap van gegeven. Bepaalde standpunten ten opzichte van natuur en landschap zijn dan een soort uitwerkingen van de natuurbeelden. De omgevingspsychologische benadering vertrekt vanuit landschapsvoorkeuren die men kan meten aan de hand van bijvoorbeeld waarderingen van foto's. Deze voorkeuren zijn dan te koppelen aan bepaalde fysieke kenmerken van het landschap of de natuur. In de fenomenologische benadering staat betekenis centraal, en het proces waarin betekenis wordt geproduceerd.

Door deze verschillende concepten verschilt de inhoud die het begrip mensenwensen in de benaderingen krijgt drastisch. In de filosofie zijn mensenwensen vooral bewuste beslissingen, iets waar de mens zich welwetend over uitspreekt en waarover verantwoording kan worden afgelegd. In de psychologie worden mensenwensen veel meer beschreven als vaste eigenschappen van mensen. Het zijn vooral automatismen,

neergezet als responspatronen reagerend op prikkels, namelijk de kenmerken van het landschap. De mensenwensen waar de fenomenologie het over heeft zijn de uitkomst van communicatieprocessen die verhalen over de gevoelens die mensen ervaren ten opzichte van natuur en landschap.

De bronnen waaruit verklaringen voor de gevonden mensenwensen worden geput zijn bij elke benadering ook weer andere. De filosofie zoekt het vooral in rationele afwegingen die mensen maken, zoals het logisch afleiden van een standpunt vanuit een bepaald natuurbeeld, en bepaalde metafysische grondbeginselen die mensen erop nahouden, bijvoorbeeld de gedachte dat de mens rentmeester over de aarde is, of de gedachte dat de natuur bovengeschied is aan de mens. Verklaringen voor voorkeuren in de omgevingspsychologie worden voornamelijk gezocht in de biologie en dan vooral in de evolutieleer, en in neurologische processen, bijvoorbeeld de wijze waarop informatie binnenkomt en wordt verwerkt. In de fenomenologie liggen de verklaringen vooral in de maatschappelijke dynamiek, waardoor ook mensenwensen veranderen, waarbij de nadruk ligt op communicatieprocessen in groepen.

Natuurlijk verschilt ook de beleidsrelevantie van de benaderingen. In de filosofie gaat het vaak om vrij algemene noties van natuur, die vooral zin hebben om draagvlak voor een bepaalde algemene houding ten opzichte van natuur te bepalen, op de schaal van planologische concepten als bijvoorbeeld de EHS. Door de koppeling van waardering aan fysieke kenmerken is de omgevingspsychologie veel meer relevant als het gaat om de inrichting van gebieden. De fenomenologie is vooral relevant voor het beleid waar het gaat om passende communicatie naar betrokkenen en het achterhalen van verschillende 'leefwerelden' of ervaringscontexten die verschillen tussen groepen, waar men bij het uitvoeren van inrichting mee te maken krijgt.

Wat we inmiddels hebben gezien is dat de drie benaderingen elk een andere invulling geven aan het begrip mensenwensen. Omdat het zo verschilt, is er geen reden om de benaderingen als concurrerend te zien. Dit uit zich ook in de waarde die elke benadering kan hebben voor het beleid met betrekking tot natuur en landschap. Het is daarom aan te bevelen de benaderingen naast elkaar te laten bestaan, en te zoeken naar complementariteit. In de volgende paragraaf volgt daarvoor een aanzet.

3.7 Mensenwensen: een meerdimensionele opgave

In deze paragraaf volgt inhoudelijke ondersteuning voor de stelling dat de drie benaderingen van mensenwensen, namelijk de filosofische, psychologische en fenomenologische, elkaar aanvullen. Volgens Habermas kunnen we drie fundamenteel verschillende houdingen ten opzichte van de werkelijkheid onderscheiden. In de objectiverende houding zien wij de werkelijkheid als een verzameling dingen en gebeurtenissen, waarover ware uitspraken mogelijk zijn en waarin effectief ingegrepen kan worden. In de normativerende houding beschouwen wij de werkelijkheid als een intersubjectief gedeelde realiteit, waarin normen gelden die als juist erkend worden. De objectieve en de normatieve realiteit vormen samen de buitenwereld. Daarnaast is er nog de binnenwereld van het innerlijk. Dit is het

domein van intenties, wensen, behoeften en gevoelens. In de expressieve houding laat het individu aan anderen op al dan niet waarachtige wijze elementen uit deze wereld zien. Dit denkkader is verder omschreven in Jacobs (2000b).

Tabel 2 drie werelden van mensenwensen

Wereld	uiterlijke natuur	sociale werkelijkheid	innerlijke natuur
Houding	objectiverend	Normatief	expressief
Kennis	objectief	Intersubjectief	subjectief
Kwaliteitscriterium	waarheid	Juistheid	waarachtigheid
Benadering	psychologie	filosofie (ethiek)	fenomenologie

Bron: kwaliteitsdenken over morgen (Jacobs 2000)

Deze drie houdingen zien we terug in de drie benaderingen van mensenwensen. De psychologie objectiveert mensenwensen, en het is dan ook niet toevallig dat verklaringen vooral worden gezocht in biologische en neurologische processen: processen van de uiterlijke natuur. De filosofie onderzoekt normatieve standpunten, waarbij mensenwensen vooral door groepen mensen gedeeld, dus intersubjectief zijn. De fenomenologie tenslotte concentreert zich op de mensenwensen van de innerlijke natuur, de gevoelens, en de wijze waarop men daarover communiceert, de expressie.

Mensenwensen met betrekking tot natuur en landschap kunnen kortom beschouwd worden vanuit drie verschillende houdingen, die niet tot elkaar te herleiden zijn. Het zijn drie wijzen waarop de mens een relatie kan hebben met de wereld, drie domeinen dus waarin wensen kunnen ontstaan.

3.8 Conclusies

De Operatie Boomhut als onderzoekskader naar mensenwensen beslaat een grote diversiteit aan invalshoeken en benaderingen. Een integrerende lijn is daarin niet te ontwaren. Dit is niet verwonderlijk omdat het thema mensenwensen eerder als een voortdurende bron van aandacht en debat kan functioneren dan als een eenmalig kenprobleem waarop een antwoord is te vinden door een adequate serie onderzoek. In de onderzoekswereld zijn drie benaderingen terug te vinden die duidelijk van elkaar verschillen: de filosofische, psychologische en fenomenologische. Omdat deze benaderingen een andere invulling geven aan het begrip mensenwensen lijkt het plausibel ze als complementair te beschouwen. Met behulp van ideeën van Habermas is deze complementariteit te begrijpen. Mensenwensen kunnen ontstaan in drie houdingen tot de wereld, te weten de objectieve, de normatieve en de expressieve houding. Mensenwensen ontstaan in verschillende domeinen kunnen niet tot elkaar worden herleid.

In het volgende hoofdstuk worden met dit kader in het achterhoofd een aantal onderzoeksbijdragen uit de Operatie Boomhut besproken, waarbij ook aandacht uitgaat naar de waarde die deze bijdragen hebben als het gaat om kennis die nodig is om de intenties achter de nota NBL21, Natuur voor mensen, Mensen voor natuur, te ondersteunen met kennis.

4 Bevindingen uit operatie boomhut

In dit hoofdstuk komen inhoudelijke bevindingen aan bod uit enkele projecten die in het kader van Operatie Boomhut zijn uitgevoerd. Deze bevindingen worden in verband gesteld met de ambities op het gebied van mensenwensen zoals ze zijn weergegeven in de nota NBL21. Bij iedere besproken bijdrage stellen we daartoe de kennisvragen die we in hoofdstuk 2 gedestilleerd hebben uit de nota NBL21. De eerste vraag was: Wat zijn de wensen met betrekking tot natuur en landschap? De tweede luidde: Onder welke voorwaarden accepteren burgers en maatschappelijke partijen natuurontwikkeling als veranderingen in hun omgeving en zijn zij bereid daar verantwoording voor te dragen?

Het zou ondoenlijk zijn, maar ook onnodig, om alle Boomhutbijdragen uitgebreid te behandelen. Forse inperking verkrijgen we al door de eis te stellen dat de bijdragen inzicht moeten verschaffen over mensenwensen en de mogelijkheden voor doorwerking in het beleid. Daarboven kunnen we de eis stellen dat we uit elk van de in het vorige hoofdstuk besproken benaderingen (psychologie, filosofie en fenomenologie) materiaal willen bespreken. Onder die twee eisen zullen behandeld worden de bijdragen 'Mensenwensen; De wensen van Nederlanders ten aanzien van natuur en groen in de leefomgeving', 'Wandelen in natuur en landschap van de 21ste eeuw. Natuur en natuurbeleid filosofische bekeken' en 'De betekenis van natuur en recreatie voor gezondheid en welzijn van mensen'.

4.1 Mensenwensen

Het rapport 'mensenwensen; de wensen van Nederlanders ten aanzien van natuur en groen in de leefomgeving' doet verslag van een gestructureerde enquête die is uitgevoerd door buro Intomart.

Door de aard van het onderzoek kunnen we het aanmerken als een objectiverend onderzoek naar mensenwensen. De uitkomsten zijn gekwantificeerd, voor de antwoorden zijn tevoren verschillende categorieën geformuleerd.

Voor een samenvatting van de resultaten wordt verwezen naar het rapport. Op deze plek gaan we niet opnieuw de samenvatting weergeven, maar zoeken we naar antwoorden op de twee vragen in de inleiding van dit hoofdstuk. Vanuit het zoeklicht van deze twee vragen geven we een korte blik op enkele resultaten van het onderzoek naar mensenwensen. We zullen de geldigheid van deze resultaten en toepasbaarheid bij het verwezenlijken van de ambities in NBL21 aan een korte beschouwing onderwerpen.

Wat zijn de wensen met betrekking tot natuur en landschap?

Door middel van de enquête is een poging gedaan de meest aansprekende natuur voor de Nederlandse natuur in kaart te brengen. Dit zou men kunnen interpreteren

als mensenwensen mbt natuur en landschap. De meest aansprekende natuur is op vier manieren benaderd in de enquête: (1) de favoriete natuur als fysieke verschijningsvorm, (2) de favoriete intrinsieke kenmerken van de natuur, (3) de meest gewenste ervaringen die men in de natuur wil opdoen en (4) de populairste activiteiten die men in de natuur onderneemt. De top vijf van deze benadering is weergegeven in de onderstaande tabel.

Tabel 3 meest aansprekende natuur

	Fysieke verschijningsvorm	Intrinsieke kenmerken	Ervaringen	Activiteiten
1	Bossen	Natuur die haar eigen gang gaat	Ontspanning	Wandelen
2	Zee, strand en duinen	Veel verschillende soorten planten en dieren	Frisse lucht/geuren opsnuiven	Fietsen
3	Meren en plassen	Stil (geen geluid)	Tot rust komen	Natuur bekijken en beluisteren
4	Heuvellandschap	Rustig (weinig mensen)	Omgeven zijn door stilte en rust	Zitten liggen en luieren
5	Heidevelden of zandverstuivingen	Veel afwisseling van soorten natuur en groen	Afleiding vinden van dagelijkse beslommeringen	Struinen

Bron: intomart 1999

Verder geeft het rapport een rijstebrij aan verbanden tussen typen voorkeuren, tussen voorkeuren en geografische variabelen en tussen voorkeuren en persoonskenmerken. Een duidelijke lijn is daarin niet te ontwaren, grote vraagtekens zijn dan ook te zetten bij de waarde van al deze, op zichzelf weinig zeggende verbanden.

Bij het interpreteren van de uitkomsten in tabel 3 als een beeld van de mensenwensen met betrekking tot natuur en landschap stuiten we nog op een paar problemen. Ten eerste zijn de antwoordcategorieën bij de vragen niet altijd even consistent. Zo vinden we onder fysieke verschijningsvorm in tabel 3 'bossen' en heuvellandschap'. Onder deze vraag zijn zowel landschapstypen (bijvoorbeeld zee, heuvellandschap) als natuurtypen (bossen, heidevelden) geformuleerd waaruit mensen kunnen kiezen. Ook onder intrinsieke kenmerken speelt dit probleem: 'natuur die haar eigen gang gaat' en 'stil' lijken termen afkomstig uit totaal verschillende manieren van de verschijnselen ordenen. Dit maakt onduidelijk wat de mensenwensen nu precies zijn. Bovendien is de relevantie voor beleid voor natuur en landschap problematisch. Bossen zijn aan te leggen, heuvellandschappen niet.

Een ander probleem is dat in de enquête voor veel vragen uitdrukkelijk gevraagd is ook de natuurervaringen en activiteiten tijdens de vakantie mee te nemen in de antwoorden. Dit betekent dat de antwoorden deels over buitenlandse natuur gaan. Dit maakt interpretatie erg onduidelijk (waar gaan de ervaringen over?) en introduceert grote problemen voor de toepasbaarheid voor beleid in Nederland.

De bovengenoemde problemen zijn specifiek gekoppeld aan deze enquête, maar er zijn ook problemen die meer inherent zijn aan de benadering. Zo is de respons niet bepaald hoog, wat de betrouwbaarheid van de uitkomsten laag maakt. Van de

oorspronkelijk 21707 telefoonnummers waaronder benaderd is, heeft dit geleid tot 3118 ingevulde enquêtes. Dit is niet bepaald veel – het is overigens een maatschappelijke trend dat de respons steeds lager wordt. Aanvullend probleem is dat niet bekend is of er sprake is van selectieve respons. Dat zou dan misschien kunnen betekenen dat bijvoorbeeld vooral bovengemiddeld in natuur geïnteresseerde mensen de enquête hebben ingevuld, wat een vertekend beeld zou geven. Nogmaals, het is niet bekend of er sprake is van selectieve respons, maar dat is nu juist het probleem: we kunnen eigenlijk niet weten over wie (alle Nederlanders, meer natuurliefhebbers?) de uitkomsten gaan.

Een volgend algemeen probleem bij kwantificerende enquêtes is dat de antwoordcategorieën sturend zijn in het genereren van uitkomsten. De vraag is dan of er bij andere antwoordcategorieën (bijvoorbeeld niet 'fysieke verschijningsvormen' verkavelen in 11 antwoorden, waarin ook nog landschapstypen en natuurtypen door elkaar zijn gebruikt, maar bijvoorbeeld alleen een aantal natuurtypen wat meer gedetailleerd weergeven) niet een ander beeld ontstaat. De vraag is ook of de antwoordcategorieën aansluiten bij de belevingswereld van de respondent. Misschien denken mensen wel in heel andere termen over natuur, maar kunnen ze desgevraagd best in voorgedefinieerde antwoorden een voorkeur uitspreken, die dan echter in de leefwereld van de burger toch nauwelijks een rol speelt. Het is dan ook aan te bevelen om, meer dan in de intomartenquête het geval was, aansluiting te zoeken bij meer kwalitatief onderzoek naar natuurwensen.

Een laatste probleem van gestructureerde enquêtes is dat ze een momentopname weergeven. We weten nog niet hoe snel mensenwensen veranderen in de tijd, onder invloed van maatschappelijke trends. Ook weten we niet hoe snel wensen kunnen veranderen al naar gelang er iets gebeurt, bijvoorbeeld dat mensen betrokken raken in een beleidsproces waardoor ze over bepaalde dingen moeten gaan nadenken.

Tenslotte is het van belang te melden dat het voor de relevantie voor het natuur- en landschapsbeleid nuttiger is om te onderzoeken hoe men bepaalde veranderingen waardeert, in plaats van de vraag wat de wensen voor natuur en landschap zijn.

Onder welke voorwaarden accepteren burgers en maatschappelijke partijen natuurontwikkeling als veranderingen in hun omgeving en zijn zij bereid daar verantwoording voor te dragen?

In beginsel zou men kunnen denken dat natuurontwikkeling beter geaccepteerd wordt als het aansluit op de mensenwensen zoals ze uit de enquête naar voren komen. Probleem is dan echter dat in de enquête gevraagd wordt naar natuur in het algemeen, terwijl een beleidsingreep betekent dat er specifieke natuur op specifieke plekken komt. Die plekken hebben betekenissen voor groepen mensen, die verloren kunnen gaan als er natuur komt. De EHS als concept zal niet zo snel problematisch zijn voor veel mensen, maar de EHS als ruimtevrager die kan leiden tot ontoegankelijke oernatuur in je achtertuin is een ander verhaal. Bij beleid gaat het met andere woorden niet alleen om wat mensen van natuur vinden, maar ook welke plaats natuur als ruimtevrager inneemt tussen een veelheid aan waarden. Misschien

kan onderzoek hiernaar een echte toegevoegde waarde hebben ten opzichte van de huidige onderzoeksgegevens.

Met het voorgaande zou gemakkelijk het beeld kunnen ontstaan dat ervoor gepleit wordt om de resultaten van de enquête voor het beleid met betrekking tot natuur en landschap niet van belang te achten. Dit is toch niet het geval. De informatie is van nut als bijdrage aan kennis die gebruikt kan worden om de mensenwensenambities uit de nota NBL21 te verwezenlijken. Er zijn namelijk wel verbanden gemeten, die best als grove indicaties hun waarde kunnen hebben. Maar men dient daarbij de omstandigheden in acht te nemen, namelijk de soms niet zo consistente antwoordcategorieën, de betwifelbare representativiteit en de onbekendheid of de termen aansluiten bij de leefwereld van de respondenten.

Met dit alles in acht genomen blijft toch een algemeen beeld over van de mensenwensen ten opzichte van natuur en landschap in Nederland. Het is zinnig om dit beeld een beetje te kennen bij het voeren van beleid voor natuur en landschap. Echter, de pretentie die sommigen eraan koppelen dat we nu weten hoe het zit met de mensenwensen deugt niet. Ten eerste is het niet dé, maar een enquête met allerlei inherente beperkingen, wat de uitkomsten een bepaalde vrijheidsgraad meegeeft. Ten tweede gaat het om wensen van de gemiddelde Nederlander, terwijl beleid uiteindelijk in de uitvoering te maken krijgt met een specifieke groep Nederlanders.

4.2 Wandelen in natuur en landschap van de 21e eeuw

In het rapport 'wandelen in natuur en landschap van de 21ste eeuw; natuur en natuurbeleid filosofische bekeken' wordt verslag gedaan van een symposium waarbij verschillende filosofen een beschouwing over natuur en natuurbeleid hebben gegeven.

De bijdragen zijn bij uitstek te typeren als normativerend. In de meeste bijdragen gaat het namelijk op de een of andere manier om de vraag hoe het natuurbeleid zou moeten omgaan met mensenwensen, of claims, met betrekking tot natuur en landschap.

Omdat een samenvatting ontbreekt is er in dit rapport een toegevoegd, zie bijlage 1. In deze paragraaf gaan we verder op zoek naar antwoorden op de tweede vraag. Op de eerste vraag naar de mensenwensen met betrekking tot natuur en landschap komen in deze bundel namelijk geen antwoorden voor. Maar voor we de tweede vraag stellen komen eerst nog enkele inhoudelijke opmerking over het rapport.

Alle auteurs zijn filosofen. In hun beschouwingen geven zij een voornamelijk ethisch getinte extra doordenking van (a) feitelijk voorkomende handelingen/concepties zoals het huidige natuurbeleid en de grondslagen daarvan of (b) nastrevenswaardig geachte doelen (bijvoorbeeld democratie) en het verwezenlijken daarvan in natuurbeleid.

Duidelijk is dat de meeste filosofen stelling nemen tegen de objectieve pretentie van de natuurreferenties die zijn geschapen door Vera en van der Veen, en die een grote rol spelen in het natuurbeleid. De argumenten waarmee ze dat doen komen vaak neer op de stelling dat kennis (dus ook over de natuur) afkomstig is van de mens en daarom niet zo objectief is als voorgesteld.

In de bijdragen wordt gezocht naar aanbevelingen voor handelen. Gezien de opgave, een filosofische reflectie op natuur en natuurbeleid (vooral in beleid zit al direct het handelingsperspectief) is dat niet verwonderlijk. De bijdragen nemen als uitgangspunt het bestaan van natuurbeleid en zoeken naar nastrevenswaardige beleidsdoelen (juiste criteria) via reflectie op de ecologische referentiebeelden die in het natuurbeleid zo gangbaar zijn (Dubbink, Achterhuis, van de Belt), de uitvoering en het democratisch gehalte van natuurbeleid (Keulartz cs, Harbers, Ippel), het concept intrinsieke waarde (Vorstenbosch) en het concept authenticiteit (Boomkens).

De benaderingen zijn bij uitstek ethisch te noemen. Er wordt gezocht naar richtlijnen voor handelen. De structuur van de argumentaties is meestal het onderuithalen van andere argumentaties, hetzij door te laten zien dat de vermeende objectiviteit niet helemaal terecht is (dus er zitten momenten in van willekeur of keuze, dus dan is er ook ruimte voor andere keuzes), hetzij door erop te hameren dat kennis over feiten nog niet direct leidt tot richtlijnen voor handelen (zoals Locke al een hele tijd geleden opmerkte: uit *is* volgt geen *ought*).

Hiertegenover stellen de meeste filosofen richtlijnen voor het handelen (juistheid) die geput zijn uit bepaalde vermeende intersubjectieve grondslagen.

De basis van de mensbeelden is de mens die handelt (bijvoorbeeld natuurbeleid voert) en daarvoor grondslagen en legitimeringen zoekt (die volgens de filosofen overigens soms niet valide worden geacht). Het gaat dan om de verantwoordelijke mens.

Maar binnen dit algemene kader komen ook andere aspecten van het menszijn aan de orde (wel steeds om er beleidsaanbevelingen uit af te leiden). In het onderstaande zijn alle opmerkingen verzameld. Achterhuis heeft het over de mens die wortels heeft in het landschap als uiting van een cultuur (dus de mens als onderdeel van een groep, met historische gegroeide uitingsvormen en denkkaders) en de mens die esthetische ervaringen heeft. Ook bij Keulartz komen we een mens tegen die zich bevindt in een netwerk (cognitief-normatief-emotioneel arrangement) met een gedeelde wereldbeschouwing. Harbers spreekt ook van de gevoelige, visionaire, inspirerende en verbeeldende mens. Vorstenbosch van verbondenheid, esthetiek, inspiratiebron en symboliek, moreel, historisch gegroeide categorieën.

Alle auteurs stellen dat elke natuurconceptie door de mens verzonnen, dus uiteindelijk menselijk van aard is. Verdere voorstellingen van natuur die worden genoemd:

- oernatuur van van der Veen en Vera
- natuur als het spontane (Dubbink)
- natuur als landschap (Achterhuis)

- wildernisnatuur, arcadische natuur en functionele natuur (Keulartz cs)
- meer en minder natuur, afhankelijk van de menselijke invloed (van de Belt)
- natuur als criterium en als construct (Harbers)
- natuur als inspiratiebron, als bron van verbondenheid, moreel en esthetiek (Vorstenbosch)

Na deze korte toelichting zoeken we nu naar de bijdragen die de filosofen leveren in het licht van de tweede vraag.

Onder welke voorwaarden accepteren burgers en maatschappelijke partijen natuurontwikkeling als veranderingen in hun omgeving en zijn zij bereid daar verantwoording voor te dragen?

Een aantal thema's of stellingen lijken vrij algemeen aanvaard onder de auteurs. De hardheid en objectiviteit van de ecologische referentie van natuur door Vera en van de Veen en de daaruit afgeleide handelingsvoorschriften voor natuurbeleid wordt onder vuur genomen. Wetenschap (waar de natuurontwikkelaars zich op beroepen) is ook maar mensenwerk (dus de referentie is geconstrueerd), de alledaagse ervaring is een hele andere dan de door experts gedefinieerde natuur die de kenmerken van een utopie in zich draagt, de wildernisnatuur is maar een van de drie in Nederland heersende opvattingen (ontsproten uit een bepaalde wereldbeschouwing), de natuurontwikkelaars doen voor het maken van een mensexclusieve natuur de claim dat de mens ook een onderdeel is van de natuur, de gedachte van tijdloze oernatuur grijpt terug op achterhaalde denkbeelden, en ook binnen de ecologie is een strijd tussen de concepten wat een beroep op de ecologie problematisch maakt. Het rapport maakt met vrij veel argumenten duidelijk dat de ecologische referentie een van de vele mogelijke constructies is van natuur, en dat die niet zomaar boven allerlei andere constructies gesteld kan worden.

Beleid zou uit het oogpunt van rechtvaardigheid, maar ook meer pragmatisch gezien om tot resultaat te komen, rekening moeten houden met de pluriformiteit van constructies. Vrij algemeen wordt een bepaalde openheid in het beleid aanbevolen, met name een openheid jegens meerdere natuuropvattingen/wensen/beelden: een pluriform natuurbeleid. (Maar dus wel een rol voor beleid in het geval van natuur, al blijven de taken voor dat beleid verder onbelicht.)

Een algemene oproep tot discussie en communicatie lijkt door de meeste filosofen te worden gedeeld. Deze invulling wordt waardevoller geacht dan het enten van beleid op een louter ecologische conceptie, maar is ook nodig om draagvlak te creëren. Mensenwensenbeleid betekent niet alleen onderzoek doen naar mensenwensen, maar ook debat en communicatie. Het is een illusie te denken dat je met een goed onderzoek naar mensenwensen goed beleid kan maken dat door de mensen geaccepteerd wordt. Zeer belangrijk is dat commitment met beleid niet zozeer aanwezig is, maar ontstaat door een proces van communicatie en coproductie in te gaan.

4.3 Natuur, recreatie en gezondheid

De rapportage 'de betekenis van natuur en recreatie voor gezondheid en welzijn van mensen' bestaat uit drie delen. In deel 1 zijn gastsprekers uitgenodigd die hetzij van hun vakgebied een korte state of the art danwel opvatting geven betreffende mens/gezondheid/natuur, hetzij vanuit praktijkervaringen en visie geven. Deel 2 is een weergave van de opvattingen van burgers over de natuur, in gedichten of verhalen. Deze zijn behoudens een korte interpretatie niet geanalyseerd. In deel 3 is een systematische literatuurstudie uitgevoerd naar het thema natuur/recreatie/gezondheid, en zijn de bevindingen op logische wijze geordend.

In deze paragraaf kijken we louter naar deel 2, de weergave van opvattingen van burgers. De reden daarvoor is dat het ten opzichte van de filosofische en psychologische invalshoek een toevoeging betekent. Het gaat hier namelijk uitdrukkelijk om uitlatingen in de expressieve houding, waarin mensen verslag doen over hun gevoelens en meningen. Allereerst een korte uiteenzetting over de gedichten en verhalen die burgers over de natuur en natuurervaringen hebben ingezonden naar aanleiding van een door het ministerie van LNV uitgeschreven prijsvraag. Daarna zal ingegaan worden op de rol die dit soort verhalen kan spelen in het beleid en de toevoeging die het kan hebben voor beleid.

Natuurbeleving blijkt uit de bijdragen zeer uiteen te lopen. Ook de wijze waarop men erover verslag doet, wat men onder natuur verstaat, welk belang men eraan hecht, welke behoeften men heeft verschilt van mens tot mens. Omdat de teksten niet systematisch zijn geanalyseerd, en de publicatie slechts een willekeurige selectie bevat uit de inzendingen, kunnen hier algemene resultaten worden gegeven. Toch worden even ter verduidelijking van latere statements drie voorbeelden van gegevens die men uit dit soort teksten kan halen gegeven.

Ten eerste blijkt in bijna alle teksten een hele persoonlijke betekenis te worden gekoppeld aan vaak iets heel kleins, bijvoorbeeld een ontmoeting met een paardebloem dat opeens als een heel intens moment in het geheugen blijft gegrift, of een voorbijkomende eend, een beuk.. Het zijn vaak kleine dingen waarmee mensen hun relatie met de natuur omschrijven.

Verder valt op dat de betekenis die men aan de natuur geeft vaak een enorme intense lading heeft. Zo wordt een kort verblijf op een tijdstip van groot verdriet geduid als een redding. Men heeft het bijvoorbeeld over oergevoel. Of een vrouw die geen man en kinderen meer heeft blijft overeind dankzij het groentetuintje dat ze iedere dag ondersteboven schoffelt.

Men heeft het in de beschrijvingen opvallend vaak over ervaringen die men als kind opdeed en die men presenteert als belangrijk, vormend voor de verdere ontwikkeling.

Wat voegt dit soort fenomenologische informatie nu toe aan de kennis die binnen de andere besproken benaderingen kan worden opgedaan?

Mensen denken anders over natuur dan in de intomartenquête is gevraagd. Ze denken ook aan kleine dingen, ze hechten speciale en vaak persoonlijke betekenis aan soms onverwachte aspecten van de natuur. Deze betekenissen hebben opvallend vaak te maken met jeugdervaringen.

Men denkt ook vaak heel anders dan dat wat de filosofen met hun ethische invalshoek te melden hebben over natuur en natuurbeleid. Eigenlijk denkt men nauwelijks na over natuurbeleid, al helemaal niet over rechtvaardigheid daarin. Men kent het natuurbeleid nauwelijks, en weet ook vaak niet dat het vooral ecologiegeïnspireerd is. Wel is het zo dat mensen er vele constructies van natuur op na houden.

Door de analyse van primaire, door leken zelf geschreven bronnen kan men de termen en de taal leren kennen waarmee men over natuur denkt, spreekt en schrijft. Dit is van groot belang voor het natuurbeleid als het gaat om een concreet project op een concrete plek. Dan moet men voor het welslagen in staat zijn zich in te leven in de belevingswereld van de verschillende belanghebbende groepen. Enquetes zoals die uitgevoerd door Intomart kunnen daarin niet voorzien.

4.4 Conclusies

In dit hoofdstuk is aandacht besteed aan de resultaten van verschillende bijdragen binnen de Operatie Boomhut, en is betoogd wat deze resultaten kunnen betekenen voor kennis die nodig is om de ambities van NBL21 te verwezenlijken.

Aan de hand van de eis dat de bijdragen iets moeten zeggen over mensenwensen zijn uit alle Boomhutrapportages drie rapporten geselecteerd die bovendien dekkend zijn voor de drie manieren waarop mensen volgens Habermas een relatie kunnen hebben met de wereld. Het zijn rapportages waarin in een objectiverende, normativerende en expressieve houding wordt gesproken over de mensenwensen met betrekking tot natuur en landschap. De bevindingen zijn in verband gebracht met de kennis die kan helpen de ambities uit de nota NBL21 te verwezenlijken.

Het intomartonderzoek naar mensenwensen geeft een aardig beeld van de voorkeuren die er leven ten aanzien van de natuur en het landschap in Nederland. Wel moeten er enkele methodische kanttekeningen bij geplaatst worden. Bovendien kunnen mensen zich in een dergelijke objectiverende enquête alleen uitspreken in de termen en categorieën die zijn voorgedefinieerd door de onderzoekers. Over de acceptatie van natuurbeleid en verantwoording voor natuur zegt een landelijke gestructureerde enquête nauwelijks iets. Acceptatie en verantwoording gaat uiteindelijk om iets concreets in een lokale situatie, terwijl de enquête vraagt naar conceptuele ideeën in het algemeen.

De betogen van de filosofen (zie ook de samenvatting in bijlage 3) melden nauwelijks iets over de voorkeuren van burgers voor de natuur, en wat er dan gemeld wordt is hoogstens speculatief. Daarentegen geven zij veel nuttige argumenten voor de manier waarop beleid succesvol zou kunnen zijn als het gaat om acceptatie door burgers van natuurbeleid en verantwoording voor natuur. De eenzijdige nadruk op ecologische referenties ontmaskeren zij als een van de mogelijke invullingen, waardoor de voorkeursclaim die er vaak aan gekoppeld wordt aan geldigheid inboet. Zij pleiten voor meer plaats in het beleid voor verschillende constructies van natuur die mensen erop nahouden. Daarnaast geven zij advies om niet alleen draagvlak door middel van onderzoek vast te stellen, maar tevens natuurbeleid en betrokkenheid in een democratisch en communicatief proces vast te stellen en draagvlak te laten ontstaan.

Van de inzendingen van burgers die verhalen over natuur en natuurervaringen valt te leren dat er een enorme diversiteit is in de betrokkenheid van mensen bij natuur. Ook zeggen deze bijdragen iets over de verschillende constructies van de natuur, en over de taal en termen waarin mensen hun betrokkenheid met natuur. Dergelijke informatie kan van groot belang zijn bij het verwezenlijken van concrete natuurprojecten, als men te maken krijgt met een communicatief proces met belanghebbenden.

Naast conclusies uit de paragrafen afzonderlijk is nog een belangrijke conclusie te trekken over alle paragrafen samen. Gebleken is dat de verschillende Boomhutbijdragen die zijn behandeld elkaar niet tegenspreken. Ze bestrijken verschillende domeinen waarbinnen met over mensenwensen, acceptatie van natuurbeleid en verantwoording van natuur. Ware, juiste en waarachtige uitspraken over natuur bijten elkaar in beginsel niet. Overigens kunnen er natuurlijk nog steeds allerlei conflicten voorkomen, bijvoorbeeld naar aanleiding van verschillende inzichten over wat waar of juist is. Of door de koppeling van ware, juiste en waarachtige uitspraken over natuur aan concurrerende claims op schaarse goederen zoals ruimte of beleidsaandacht. De complementariteit van de benaderingen betekent dat elk zijn eigen waarde heeft voor mensenwensen als thema in natuurbeleid.

De relatie tussen mens en omgeving is zo veelomvattend en complex dat uitdiepen en verklaren vanuit een bepaalde discipline eenvoudigweg onmogelijk is. Zoals de mens een sociaal, legitimerend, psychisch, biologisch, fantaserend, symboliserend, betekenisverlenend enz. wezen is, zo zijn de fenomenologische, ethische, psychische verklaringen allemaal nodig om de diverse aspecten van mens-omgevingsrelaties te kunnen duiden.

Laten we ook eens gaan bekijken wat er binnen de Operatie Boomhut niet is gedaan aan onderzoek, maar wat wel erg nuttig kan zijn om een impuls te geven aan de ambities in het natuurbeleid. (Dit is overigens te lezen als directe aanbevelingen voor het mensenwensenonderzoek voor DWK, waar het programma "Mens en economie in de groene ruimte" een impuls aan kan geven.)

- (1) Er is geen fenomenologisch/kwalitatief onderzoek verricht, hoewel er wel het grondmateriaal voor verzameld is. Men zou bijvoorbeeld een inhoudsanalyse van

dagboeken, gedichten en opstellen kunnen verrichten (wellicht is het materiaal van de prijsvraag uit de Operatie Boomhut nog beschikbaar). Zo verkrijgt men systematische kennis over de bewustzijnsinhouden wat betreft denkbeelden over en ervaringen in de natuur. Dergelijk onderzoek zou een welkome aanvulling zijn op het materiaal van de Operatie Boomhut. Bovendien kan het helpen om beter bij de leefwereld aansluitende enquêtes op te zetten.

- (2) Verder is binnen de Operatie Boomhut nauwelijks tot geen kennis opgebouwd over wetmatigheden achter natuur- en landschapswensen: hoe komen ze tot stand en waarvan zijn ze afhankelijk? Het onderzoek binnen de Operatie Boomhut was voornamelijk inventariserend. Hiermee verzamelt men feiten over een gegeven situatie. Maar voor beleid is het ook van belang om enigszins adequate voorspellingen te kunnen doen over toekomstige situaties. Immers, beleid is er vaak op gericht om nieuwe, nu nog niet bestaande omstandigheden te scheppen. Met alleen beschrijvende informatie over de huidige situatie heeft men hierin geen inzicht. Om dat te voorspellen is inzicht in de achterliggende wetmatigheden vereist, en inzicht in de waarden van veranderingen in natuur en landschap.
- (3) Daarnaast is in Operatie Boomhut geen aandacht besteed aan maatschappelijke dynamiek met betrekking tot mensenwensen. Mensenwensen met betrekking tot natuur zijn onderhevig aan veranderingen in de tijd (zo is bijvoorbeeld oernatuur tegenwoordig populairder dan enige jaren geleden). Enige kennis over de ontwikkeling van mensenwensen door maatschappelijke veranderingen zou het natuurbeleid de kans geven om meer anticiperend op te treden. Momenteel is natuurbeleid nog vrij reactief te noemen, gegeven het feit dat eigenlijk pas nu, met het verschijnen van NBL21, een thema als mensenwensen doordringt in het natuurbeleid.
- (4) Tenslotte is binnen Operatie Boomhut niet nagedacht over een integratiekader waarbinnen verschillende typen uitspraken over mensenwensen geplaatst kunnen worden. Dat scheelt een hoop denkwerk, maar het maakt ook dat men aan het eind van zo'n project ondanks alle inspanningen en investeringen met relatief lege handen staat als het gaat om begrip van mensenwensen met betrekking tot natuur en landschap: de mensenwensen glijpen je als het ware steeds door de vingers. Naast het werken aan disciplinaire projecten is ook interdisciplinair overleg waarin onderzoekers elkaars ervaringen uitwisselen en werken aan een gemeenschappelijk kader voor het thema mensenwensen een zinnige bezigheid.

5 Conclusies

Voor het weergeven van de conclusies keren we terug naar de onderzoeksvragen. De bedoeling is natuurlijk dat we daar in dit laatste hoofdstuk antwoorden op kunnen geven.

1 Welke ambities met betrekking tot mensenwensen staan in de nota NBL21? (zie hoofdstuk 2)

Strikt genomen zou het antwoord hier moeten zijn: geen enkele ambitie. Weliswaar staan mensenwensen en aanverwante begrippen als beleving en leefbaarheid vaak genoemd in de nota, maar niet als ambitie. De echte beleidsambities liggen in het creëren of behouden van natuur om andere redenen, de mensenwensen zijn vooral marketing van de plannen, verkooppraatjes. Dan verdient het voor onderzoekers naar mensenwensen de aanbeveling ervoor op te passen om niet gereduceerd te worden tot onderbouwers van reeds vaststaande uitkomsten.

Maar we kunnen er ook wat welwillender tegenover staan. Dan is de innovatie van de nota Natuur voor mensen, Mensen voor natuur in ieder geval dat het thema mensenwensen is genoemd. Weliswaar nog vrij inhoudsloos, en al helemaal niet als een thema waar de beleidsconcepten uiteindelijk deels op zijn geënt, maar toch ook niet genegeerd. Dit is ook te interpreteren als een uitnodiging om mensenwensenverhalen en –concepten te gaan ontwikkelen die in de toekomst een rol zouden kunnen gaan spelen. Men kan denken: de wil is uitgesproken, nu ligt de bal bij de onderzoekers. Dan kan worden aanbevolen om voor de komende jaren te gaan voorzien in deze concepten, op een wijze dat ze in het beleid een rol kunnen gaan spelen. Want, hoewel het nodige feitenmateriaal is verzameld, echt handzame conceptuele voorstellingen van het thema mensenwensen zijn er niet, de bijdragen beperken zich meestal tot beschrijvend onderzoek.

2 Welke kennisvragen kunnen naar aanleiding van deze ambities worden gesteld?

Het zal niet meer verbazen dat in de nota NBL21 geen kennisvragen worden gesteld. Wel kan men iets zeggen over kennis die nodig zal zijn om de (vermoede) ambities achter NBL21 te kunnen waarmaken. Kennisontwikkeling is dan gewenst in twee richtingen, vervat in de volgende vragen: Wat zijn de wensen met betrekking tot natuur en landschap? En, Onder welke voorwaarde accepteren burgers en maatschappelijke partijen natuurontwikkeling als veranderingen in hun omgeving en zijn zij bereid daar verantwoording voor te dragen?

Deze vragen zijn nog erg algemeen, maar meer specifieke vragen zouden te speculatief zijn. Wel kan men uit deze vragen weer deelvragen afleiden. Zo kan men de vraag naar de wensen op meer theoretische niveau uitwerken (welke concepten zijn geschikt om mensenwensen te beschrijven), of op empirisch vlak. Wel wordt aanbevolen om indien men beleidsgerelateerd onderzoek naar

mensenwensen wil doen niet te veel te varen op de nota NBL21, maar aanvullende acties onderneemt om tot scherpere vragen te komen.

3 *Wat kunnen we leren van Operatie Boomhut in zijn geheel? (zie hoofdstuk 3)*

Mensenwensen is een ruim thema waaraan op allerlei wijzen invulling kan worden gegeven, verschillend naar onderwerp, methode en discipline. Doordat binnen de Operatie Boomhut schijnbaar geen aandacht is besteed blijven de bijdragen een gefragmenteerde verzameling kennisbrokken. Aan het eind van de rit is het dan moeilijk aangeven wat er nu geleerd is. In het programma mens en economie zou misschien wat meer aandacht besteed kunnen worden aan samenhang tussen verschillende onderzoeken en benaderingen, wat meer aandacht aan een conceptuele voorstelling van zaken waardoor allerlei verschillende uitkomsten een meer geïntegreerde betekenis kunnen krijgen.

Ook kunnen we van de Operatie Boomhut leren dat mensenwensen een thema is dat voortdurend debat, onderzoek en beleid behoeft. De insteek van Operatie Boomhut leek die van mensenwensen als kennisprobleem dat met een serie onderzoeken op te lossen zou zijn. Deze verwachting is niet reëel en kan niet anders dan ontaarden in teleurstellingen. De waarde van Operatie Boomhut is het op de agenda zetten van het thema, niet het leveren van zeer zinvolle kennis. Naar het onderzoeksprogramma toe is aan te bevelen niet alleen echte wetenschappelijke kennis te produceren, maar ook richting geven aan debat en invulling van het thema, concepten te ontwikkelen. Produceer niet alleen metingen maar ook betekenisgevende verhalen, waarin de metingen hun waarde krijgen.

4 *Welke globale kenmerken hebben de verschillende disciplines die zich bezighouden met mensenwensen?*

In de (omgevings)psychologische benadering worden mensenwensen geobjectiveerd, waardoor vaste relaties tussen voorkeuren en landschapskenmerken kunnen worden bepaald. Daarmee zijn aanwijzingen te geven voor de wijze waarop men kan inrichten zodat het voor een gemiddeld publiek bevalt.

De filosofische benadering, en daarbinnen vooral de ethiek, kijkt naar verschillende concepten van natuur, en de claims die daaruit worden afgeleid. De grondslagen van de concepten worden bevraagd op geldigheid. Daarmee is iets te zeggen over draagvlak voor verschillende wijzen van met de natuur omgaan.

De fenomenologische invalshoek geeft vooral aandacht aan betekenis en het proces van betekenisproductie. Voor beleid is dat vooral relevant om voeling te krijgen met betekenissen die betrokkenen hechten aan bepaalde omgevingen, en de taal waarin daarover gesproken wordt.

Omdat deze benaderingen elk een andere invulling geven aan het begrip mensenwensen zijn ze voornamelijk als complementair te beschouwen. Het is voor het onderzoeksprogramma zinnig om hiervan in ieder geval bewust te blijven, en een voor verschillende beleidsopgaven adequate benadering te kiezen.

5 Welke kennis hebben verschillende Boomhutbijdragen opgeleverd? (hoofdstuk 4)

De gestructureerde enquête waarin gevraagd is naar de mensenwensen van Nederlanders heeft een algemeen beeld opgeleverd van de mensenwensen in Nederland. Dit beeld in het achterhoofd geeft de onderzoeker of beleidsmaker toch een idee waar men eigenlijk over praat. Echter, de methode en de specifieke enquête hebben ook de nodige tekortkomingen als het gaat om volledig begrip van mensenwensen.

De bijdragen van de filosofen hebben laten zien dat natuurbeleid dat vooral op ecologische referenties berust, maar dat algemene geldigheid van deze beleidsinzet boven andere voorstellingen van zaken niet bestaat. Natuurbeleid voor mensen zou daarom plaats moeten bieden aan meerdere constructies van natuur.

De gepubliceerde inzendingen van Nederlanders over natuur hebben geleerd dat mensen vaak over hele andere ervaringen en bindingen met de natuur spreken dan beleidsmakers, psychologen en filosofen laten zien. Deze informatie kan van belang zijn in natuurontwikkelingsprojecten.

6 Wat betekent dit voor de kennisvragen uit NBL21?

In het algemeen geeft de enquête van Intomart antwoorden op de vraag wat de wensen van Nederlanders ten aanzien van natuur en landschap zijn. Maar daarbij moet aangetekend worden dat het een momentopname is, met bovendien de nodige methodische beperkingen. De enquête maakt onderzoek naar mensenwensen niet overbodig.

De filosofen geven materiaal om te overdenken hoe men natuurbeleid kan ontwikkelen dat wordt geaccepteerd en gedragen door de bevolking. Maar dit is niet meer dan een verkennende beschouwing.

Een fenomenologische invalshoek kan voor het beantwoorden van de kennisvragen aan de twee andere benaderingen kennis over de termen waarin men over de natuur denkt toevoegen, waardoor betere enquêtes mogelijk zijn. Bovendien kan met deze benadering achterhaald worden welke constructies van natuur aanwezig zijn onder de bevolking.

7 Welke aanbevelingen zijn te geven voor de invulling van het thema mensenwensen in het onderzoeksprogramma mensen en economie in de groene ruimte?

Onderzoekers die werken aan het thema mensenwensen moeten er zich van bewust zijn dat het gevaar bestaat dat er niet echte interesse bestaat in mensenwensen, maar dat ze alleen genoemd worden als verkooptruc. Dat kan het vervelende gevolg hebben dat men onderzoek wil dat reeds bestaande doelen legitimeert, wat op gespannen voet kan gaan staan met wetenschappelijke normen.

Voor de komende jaren kunnen onderzoekers gaan voorzien in concepten voor mensenwensen, op een wijze dat ze in het beleid een rol kunnen gaan spelen, zo lijkt het. Misschien is gebrek aan uitwerking van het thema mensenwensen vooral te wijten aan verlegenheid door gebrek aan concepten die inzicht geven.

Conceptuele voorstellingen kunnen zich ook richten op het trachten samenhang te brengen in de veelheid aan mensenwensenonderzoeken, waardoor de uitkomsten in een geïntegreerd kader betekenis kunnen krijgen. Het ontwikkelen van concepten, en het mengen in debatten over mensenwensen en de toepassing in beleid, gaat uitstekend samen met het produceren van feitenmateriaal. Juist door geïntegreerde betekenisgevende verhalen krijgen metingen hun waarde en kan overzicht en lijn ontstaan in een veelheid aan feitenmateriaal.

Verschillende onderzoeksmatige benaderingen van het thema mensenwensen vullen elkaar aan doordat ze andere accenten leggen en van andere mensbeelden en anderssoortige relaties mens-natuur uitgaan. Bewustzijn hiervan vergroot de kans op adequaat onderzoek, het openhouden van verschillende onderzoeksmogelijkheden voorkomt te snelle reductie van het probleem tot de termen van een bepaalde onderzoekstraditie.

Een gestructureerde enquête naar mensenwensen is niet overbodig gemaakt door de Intomartenquête. Wel zou een dergelijke enquête door zich rekenschap te geven van verhalen van burgers over natuur beter kunnen aansluiten op de leefwereld van mensen, waardoor de uitkomsten relevanter worden. Ook moet opgepast worden om niet te snel en op de automatische piloot naar deze methode te grijpen. Voor sommige doelen zijn andere onderzoeksmethoden geschikter.

Een goede inhoudsanalyse of een analyse van gesprekken over natuur en landschap zou zeer welkom basismateriaal kunnen geven voor allerlei onderzoek naar het thema mensenwensen. Misschien is het materiaal van de Operatie Boomhut daarvoor nog beschikbaar.

Operatie Boomhut is voor het onderzoeksprogramma mens en economie niet zozeer zinvol als een bron van kennis, maar wel als leerervaring.

Literatuur

Amstel, A.R. van, 1988. *Vijf visies op natuurbehoud en natuurontwikkeling*. Rijswijk: RMNO

Aoki, Y., 1999. *Trends in the study of the psychological evaluation of landscape*. Landscape Research: 24, 1, 85-95

Berlyne, E., 1974. *Studies in the new experimental aesthetics: steps towards an objective psychology of aesthetic appreciation*. New York: Wiley

Boerwinkel, H.W.J., 1986. *Cultuur, psychologie, omgevingsvormgeving en zelfoverstijging*. Meppel: Repro Krips

Bosch Slabbers Landschapsarchitecten, 1999. *De paden af, de lanen uit ...: een ontwerpverkenning naar de mogelijkheden van struinnatuur*. Den Haag: Ministerie LNV

Bourassa, S.C., 1991. *The aesthetics of landscape*. Londen (ect): Belhaven

Coeterier, J.F., 1988. *De waarneming en waardering van landschappen*. Proefschrift. Wageningen: Landbouwniversiteit

Coeterier, J.F. en Schöne, M.B., 1999. *Struinen en landschapsbeleving*. Wageningen : DLO-Staring Centrum

Cohen, E., 1979. *A phenomenology of tourist experiences*. The Journal of the British Sociological Association, 13/2: 179-201

Crescenzo, L. de, 2000. *De geschiedenis van de Griekse filosofie: van de presocraten tot de neoplatonici*. Amsterdam: Ooievaar

Dubbink, W. ; Huitzing, D., *Wandelen in natuur en landschap van de 21ste eeuw: natuur en natuurbeleid filosofisch bekeken*. Wageningen: Informatie en KennisCentrum Natuurbeheer [etc.]

Duncan, J. en N. Duncan, 1988. *(Re)reading the landscape*. Society and Space, 6: 117-126

Hilhorst, R., 1999. *Meer natuur in de stad door functiecombinaties? Een studie naar de totstandkoming en werking van drie voorbeelden van het samengaan van nutsfuncties en natuurfuncties*. Wageningen [etc.]: IKC Natuurbeheer

Jacobs, M. H., 2000a. De ervaring van het landschap in het tijdperk van draagvlak, tweedeling en oppervlakkigheid. In: Habiforum, *Expertisenetwerk meervoudig ruimtegebruik en RMNO*. Nova Cura. Over meervoudig ruimtegebruik. Utrecht: Uitgeverij Lemma bv

Jacobs, M. H., 2000b. *Kwaliteitsdenken over morgen*. Stedebouw en ruimtelijke ordening, jaargang 81, 5, 34-39

Kaplan, R. en S. Kaplan, 1989. *The experience of nature: a psychological perspective*. Cambridge: University Press

Kockelkoren, P.J.H., 1992. *Natuur van de goede verstaander*. Proefschrift. Twente: TU

Keulartz, J., J.A.A. Swart en H.J. van der Windt, 1997. *Natuurbeheerspraktijken en natuurbeleid. Een verslag ten behoeve van studiedag NWO*. Groningen/Wageningen

Kuindersma, W. ; Selnes, T.A., 1999. *Natuur in de zelfsturende samenleving : een verkenning van de mogelijkheden*. Wageningen [etc.]: DLO-Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek

Langers, F. ; Spinnewijn, C.L.M., 1999. *Inventarisatie van GIS-bestanden en natuurtypologieën voor een aanbod- en vraagkaart natuur*. Wageningen: DLO-Staring Centrum

Lengkeek, J., 1994. *Een meervoudige werkelijkheid: sociologisch-filosofisch essay over het belang van recreatie en toerisme*. Proefschrift. Wageningen: Landbouwwuniversiteit

Luttik, J. en Sprangers, J.T.C.M., 1999. *Combineren met natuur: economische, sociale en ecologische duurzaamheid van functiecombinaties*. Wageningen: DLO-Staring Centrum

Lynch, K., 1960. *The image of the city*. Cambridge Massachusetts Institute of Technology

Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 2000. *Natuur voor mensen, mensen voor natuur: nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw*. Den Haag: LNV

Maslow, A.H., 1954. *Motivation and personality*. New York: Harper and Row

Natuurbeschermingsraad, 1993. *Natuur tussen de oren. Natuur- en landschapsbeelden en hun rol bij de ontwikkeling en vormgeving van beleid*. Den Haag, Natuurbeschermingsraad

NRLO, 1998. *Groene ruimte op de kaart. Kennis- en innovatieagende: ambities voor de 21e eeuw*. Den Haag: NRLO

Peet, R., 1996. *A sign taken for history: Daniel Shay's memorial in Petersham, Massachusetts*, Ann. Ass.Am.Geographers, 86: 21-43

Relph, E., 1976. *Place and placeness*. London: Pion publishers.

Reneman, D.D., Visser, M., Edelmann, E., 1999. *Mensenwensen: de wensen van Nederlanders ten aanzien van natuur en groen in de leefomgeving*. Hilversum [etc.]: Intomart

RLG, 1999. *Made in Holland: advies over landelijke gebieden, verscheidenheid en identiteit*. Amersfoort: RLG

Schutz, A., 1990. *Collected papers I: The problem of social reality*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff.

Störig, H. J., 1990. *De geschiedenis van de filosofie II*. Antwerpen: Spectrum

Top, I.M. van den en Timmermans, W. 1999. *Ecologie inclusieve participatie: de relatie tussen overheid en samenleving bij lokale initiatieven voor natuurontwikkeling*. Wageningen: DLO-Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek

Tuan, Y., 1974. *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes and values*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall inc.

Tuan, Y., 1977. *Space and place: the perspective of experience*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Volker, C. M., 2000. *Mensenwensen en de inrichting van natuurbeleid*. Wageningen: Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte

Vries, S. de, 1999. *Vraag naar natuurgebonden recreatie in kaart gebracht: inclusief een ruimtelijke confrontatie met het lokale aanbod*. Wageningen: Staring Centrum

Walter, J., Calon, S.A., Wolde, S.J. ten, 1999. *De betekenis van natuur en recreatie voor gezondheid en welzijn van mensen*. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Bijlage 1 Samenvatting van het rapport "Wandelen in natuur en landschap van de 21ste eeuw. Natuur en natuurbeleid filosofisch bekeken."

Natuurbeleid en filosofie, Wim Dubbink

De natuur beschermen is een mooi ideaal, maar paradoxaal. Natuur als het spontane laat zich immers niet verdedigen. Echte, dus van de mens onafhankelijke natuur bestaat niet meer.

Door deze paradox moet men zich gaan afvragen welke natuur dan beschermd moet worden. Voor het antwoord heeft men een ijkpunt of norm nodig. Impulsen voor normen komen bijvoorbeeld van Harm van de Veen en Frans Vera: zij schiepen beelden van natuur. Hierover zijn twee niveaus van discussie: de inhoud van de beelden en de rechtvaardiging van de keuze van de beelden/ijkpunten (elk ijkpunt is mensenwerk).

Veen en Vera beroepen zich op de wetenschap (die waar zou zijn). Echter, ook wetenschap is mensenwerk, en kan daarom niet voldoende rechtvaardiging zijn. Maar dan ontstaat vaak angst voor subjectivisme en willekeur. Hoe kan LNV dan nog opboksen tegen bijvoorbeeld economische cijfers?

Door ook aandacht te besteden aan de filosofische dimensie van het natuurbeleid. Zo betekent het laten vallen van het idee van volledige objectiviteit nog niet ten prooi vallen aan relativiteit. Men kan te rade gaan bij de filosofische uitgewerkte concepten 'intersubjectiviteit' en 'historisch gevormde waarheid'.

Een ander veld voor inbreng van filosofen is sturing. De EHS is een krachtig concept gebleken, maar de implementatie ervan stuit soms op fel verzet. Sommigen vinden dat de overheid dan naar harde middelen moet grijpen, anderen oordelen dat het natuurbeleid geen contact met de samenleving meer heeft. Deze discussie raakt filosofische dimensies: democratie, rol van het openbaar bestuur, vrijheid. Filosofen beslissen deze debatten niet, maar kunnen zinvolle concepten aandragen.

Hechten aan de natuur, Hans Achterhuis

De door experts gedefinieerde natuurlijkheid en de alledaagse ervaring van de leek kunnen leiden tot totaal verschillende beleidsstandpunten. De echte natuur van Vera conflicteert bijvoorbeeld met het genot van veel mensen die wandelen in Waterland.

We zouden onze natuurlijke en culturele sporen in het landschap leesbaar moeten houden (dus heel wat anders dan de oernatuur van Vera). Veel mensen hechten aan het landschap, wandelen wordt bijvoorbeeld meer en meergedaan.

In de ecologische voorvechters (zie nieuwe natuur van Metz) is utopisch denken te herkennen:

- 1 een breuk met een slecht geacht verleden.
- 2 geloof in absolute maakbaarheid.
- 3 geweld om die natuur te maken.
- 4 zuiverheidsdenken (bv inheemse soorten).
- 5 nobele bedoelingen.
- 6 geen diversiteit aan verhalen.

Aanbeveling: postmodern landschapsbeleid met ruimte voor diverse culturele en esthetische ervaringen.

Natuur in een pluralistische samenleving, Keulartz, Swart en van der Windt

Liberaal perspectief: procedures van besluitvorming, overheid houdt rekening met gelegitimeerde belangen van burgers. Inspraak is laatste schakel.

Republikeins perspectief: kwaliteit van maatschappelijke meningsvorming waarin voorkeuren uitkristalliseren. Inspraak is eerste schakel, elke stap kan ter discussie worden gesteld. (zie: WRR Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek, 1998).

Problemen met EHS kunnen gedeeltelijk worden verklaard uit een spanningsveld tussen het liberaal en het republikeins perspectief. Vanuit beleid wordt vooral vanuit liberaal perspectief geopereerd, maar de betrokkenen reageren van republikeins perspectief.

De laatste tijd klinkt, vooral ook in natuurbeleid, de roep om het primaat van de politiek, ten opzichte van tijdrovende en geldverslindende procedures.

Door verschuiving van de macht (Europa, lokaal bestuur, ambtenarij, maatschappelijke organisaties, individualisering en juridisering) lijkt dat primaat onmogelijk.

Na de verlichte monistische standpunten volgt nu een golf van pluralisme. Culminatiepunt is Lyotard's opvatting van volstrekt heterogene discussiegenres, bijvoorbeeld wetenschap, ethiek en esthetiek. Volgens Welsch moeten we deze absolute heterogeniteit relativeren: de schotten tussen genres zijn poreus. Op allerlei manieren bestaan verbindingen, vaak niet (logisch) noodzakelijk maar min of meer contingent. Zo zijn er netwerken, waarvan er een aantal aan te wijzen zijn die redelijk bestendig en geïnstitutionaliseerd zijn, zo ook in het natuurdenken.

Drie cognitief-normatief-emotionele arrangementen (natuurbeelden plus):

- wildernis (systeemecologie, bio/ecocentrisch, objectivistisch)
- arcadisch (structuurecologie, zwak antropocentrisch, subjectivistisch)
- functioneel (productieecologie, sterk antropocentrisch, formalistisch)

De pluriformiteit valt al met al wel mee in Nederland.

In het natuurdebat hebben we te maken met verschillende wereldbeschouwelijke ideeën. Volgens het deliberatieve besluitvormingsmodel van Habermas moeten we

dan streven naar gelijkberechtigde coëxistentie. De overheid moet verschillende (in de tijd veranderende) visies de kans geven.

Natuur als kunst: tussen authenticiteit en ecologische misantropie, van de Belt

Door biologen als Vera heeft een omwenteling in de natuurbecherming plaatsgevonden: van tuinieren naar natuurontwikkeling. Via de natuurdoeltypen plannen we de maakbare natuur. Maar kan een maakbare natuur nog wel authentiek zijn?

Mill (1850) geeft twee omschrijvingen van natuur: (1) al wat is en (2) dat wat plaatsvindt buiten het handelen van de mens. In discussies over natuurbehoud spelen deze twee betekenissen door elkaar.

Elliot hekelt in zijn boek de zogeheten vervangingstheorie: dat men een destructieve ingreep kan compenseren door de natuur opnieuw aan te leggen. Volgens Elliot is dit, zelfs al wordt de nieuwe natuur precies gelijk aan de oude, niet mogelijk, omdat ze niet authentiek is.

Van de Veen en Vera willen een ideaal van mens-exclusieve natuur (ze kiezen een ecologische referentie uit een tijd dat de mens de natuur niet overheerste) realiseren met menselijk ingrijpen en verdedigen dit met het argument dat de mens ook deel uitmaakt van de natuur.

Om uit deze impasse te raken kunnen we natuur opvatten als een gradueel begreep: iets is, afhankelijk van bewust ingrijpen door de mens, minder of meer natuur. Dit lijkt in het Nederlandse natuurbeleid zo te zijn. Daar wordt echter meteen een waarde aan gekoppeld: meer natuurlijk is beter. Maar een dergelijke waardecalculus bestaat helemaal niet.

De reconstructies van oernatuur door van der Veen en Vera zijn tijdloos: de natuurlijke processen zijn er nog. Echter, hiermee wordt unieke natuur ontkend: overal en altijd kan dezelfde natuur ontstaan. Volgens onder anderen Gould is de evolutie van het leven historisch van aard. Dus ook wanneer de ontwikkeling van natuur verstrengeld raakt met de ontwikkeling van de mensheid. Reconstructie van oernatuur is daarmee achterhaald.

De argumentatieve kracht van de natuur, Harbers

Natuur wordt gezien als criterium en als construct. Als criterium verwijst natuur in alledaagse taal naar het normale, vanzelfsprekende. In de wetenschap doet men een beroep op de natuur op de waarheid te beslechten. Op normatief niveau doen we voor ons handelen een beroep op de natuur.

Echter: wat is dan natuur? Dit is niet eenduidig. Bovendien leidt het beroep op de natuur vaak tot conservatisme.

Natuur als construct betekent dat het uitkomst is van een sociaal-cultureel proces en immer weer kan veranderen. Echter: dit leidt tot relativisme. Bovendien doen we toch steeds weer een beroep op de natuur.

Belangrijke dichotomieën in het westerse denken zijn de volgende:

- natuur - conventie
- natuur - techniek/kunst
- natuurlijk - gekunsteld
- oorspronkelijk - geciviliseerd
- buiten - binnen

Op de achtergrond speelt steeds het onderscheid tussen cultuur en natuur. Een oplossing voor deze dichotomie is een alledaags naturalisme, een beroep doen op een historische en gedeelde conceptie van natuur. Hiertegenover moet wel een democratie staan om verstarring te voorkomen.

Wat betekent dit voor natuurbeleid? Geen criteria formuleren, maar deugden als duurzaamheid en intrinsieke waarde die steeds opnieuw invulling behoeven.

Wandelen door een beschaafde wildernis. Over democratie, macht en ervaring, Ippel

In discussies over de toekomst van het Nederlandse landschap en de natuur gaat het niet alleen over argumenten, maar ook over beelden, ervaringen en emoties.

Vraag: kan een democratisch systeem de behoeften van een individualiserende burgerij nog vertalen in krachtig beleid?

Vereenvoudiging van natuurdebat:

Natuurontwikkelaars

Objectieve wetenschap
Rechten/belangen van de natuur
Ecologische waarden
'Dichthouden'

Draagvlakkers

Wetenschappelijke onenigheid
Draagvlak in plurale samenleving
Maatschappelijke waarden
'Openbreken'

In het beleid ligt nadruk op de natuurontwikkelaarszijde. Kritiek is onder andere dat ook (juist) in ecologie strijd tussen verschillende concepties plaatsvindt. Maar blijkbaar komen van de natuurontwikkelaars wel aantrekkelijke voorstellen.

Nu is er een tendens waarneembaar richting draagvlak voor natuur. Drie mogelijke problemen spelen daarbij.

Het vinden van draagvlak gaat ook over het open democratische proces (communicatie en argumentatie) van het verkennen van de horizon, niet alleen over onderzoek naar de huidige wensen. Machtige organisaties kunnen vaak hun definitie van de situatie doordrukken. Kunnen we alle behoeften en verlangens wel honoreren?

De aanbeveling is om poëtische voortrekkers, mensen of organisaties met bijzondere betrokkenheid/affiniteit/openheid met natuur een visie laten ontwikkelen die inspirerend kan werken in de samenleving.

Waardevolle aspecten van de nutteloze natuur, Vorstenbosch

Betoog: intrinsieke waarde moeten we opvatten als anders dan instrumentele waarde, maar niet als een waarde buiten de mens om.

We hoeven niet naar een beslissingsmodel waarbij er uiteindelijk een enkele waarde is, bijvoorbeeld geld. Dit past niet bij bijvoorbeeld het pluralisme in natuurbelevingen. Er zijn voldoende andere beslissingsmanieren.

Een steeds terugkerend element in betekenissen van het concept natuur is het uit zichzelf groeien, een intern programma. Zo is zelfs de roos op steenwol nog een beetje natuurlijk. Natuur is dus een relatief concept.

Waarom kan de betekenis van natuur niet in geld worden uitgedrukt? Het betreft een publiek goed, dat niet individueel gedistribueerd kan worden. De natuur is een historische bemiddelde categorie van een gezamenlijke geschiedenis. De relatie natuur-mens lijkt van interne aard te zijn.

Intrinsieke waarde speelt zich af binnen de waardehorizon van mensen. Het gaat om beleving, het unieke, onvervangbare.

Mogelijke waarden van natuur zijn verbondenheid, esthetiek, inspiratiebron en symboliek, morele vermogens. De natuur is de spiegel van iemands filosofie.

De stad: bondgenoot van de natuur, Boomkens

We zoeken naar echtheid. Zo plannen we dan oernatuur, maar evenzeer willen we weer de echte chaotische stad, de oerstad. Verwijten van romantiek en vals essentialisme zijn juist, maar gaan voorbij aan deze behoefte aan authenticiteit.

Deze authenticiteit is te zien als een reactie op het ontstaan van non-places ten gevolge van de naoorlogse stadsuitbreidingen (lege industrieterreinen, stroken langs autowegen). Deze nietplaatsen zijn een product van functiescheiding. In plaats daarvan zouden we kunnen streven naar hybride plekken, bijvoorbeeld IJburg: botsing tussen natuur en stad, beetje vermenging maar toch met behoud van identiteit.

